

המזרח התיכון

כישלון המודיעין האמריקני בדרך אל מלחמת יום הכיפורים

בועז וונטיק וזכי שלום

מבוא

מאז מלחמת יום הכיפורים שמור במילון הישראלי מקום של אי-כבוד למונח 'קונצפציה', במובן של תפיסה מקובעת שבה הוכתב למידע המודיעיני להיכנס אל תוך התבנית המחשבתית של מקבלי ההחלטות והמעריכים הלאומיים באותה עת. הקונצפציה המדוברת היא שילוב של הערכות, עמדות ואמונות שב-1973 הובילו את אגף המודיעין במטכ"ל (אמ"ץ) למסקנה שהמצרים לא יפתחו במלחמה על ישראל כל עוד יעריכו שאין להם עליונות אווירית עליה.

כידוע הופרכה הקונצפציה עם פרוץ מלחמת יום הכיפורים. קונצפציה זו הייתה הגורם העיקרי לתנאי הפתיחה הגרועים של צה"ל במלחמה. הקונצפציה הייתה אחת הסיבות העיקריות שצה"ל לא נערך למלחמה כיאות, חרף סימנים רבים שהעידו כי מלחמה עומדת לפרוץ. הסברה הרווחת היום בישראל כי במונח 'קונצפציה' עשתה שימוש לראשונה ועדת אגרנט. ועדת אגרנט, שבראשה עמד נשיא בית המשפט העליון שמעון אגרנט, חקרה את האירועים שגרמו לכשל המודיעיני בתחילת המלחמה ולכשלים בהכנות למלחמה. את הדבקות העיקרית בקונצפציה ייחסה הוועדה לראש אמ"ץ אלי זעירא ולראש ענף מצרים באמ"ץ מחקר יונה בנדמן.

בקונצפציה זו היו שלושה רכיבים מרכזיים:

- א. מצרים רואה במלחמה דרך יחידה להחזרת השטחים שאיבדה במלחמת ששת הימים ('מה שנלקח בכוח לא יוחזר אלא בכוח') עם זאת מצרים תצא למלחמה כזו רק אם תוכל להגיע בה להישג ממש.
- ב. סוריה לא תצא למלחמה בישראל לבדה, אלא רק בתיאום עם מצרים. משמע, אם אין סימנים מעידים למלחמה בגזרה המצרית אפשר להיות 'רגועים' בזירה הצפונית.
- ג. מצרים לא תצא למלחמה כל עוד אין לה מענה לעליונות האווירית של ישראל, ובפרט כל עוד אין לה יכולת לתקוף את בסיסי חיל האוויר בעומק ישראל. על כן, ההסתברות

לסכסוך מזוין עד 1975, המועד הצפוי (לפי הערכות אמ"ן) לשיפור היכולת האווירית של מצרים וסוריה, היא קטנה.¹ כאמור זכויות היוצרים לשימוש במונח 'קונצפציה' שויכו עד כה לוועדת אגרנט. אלא שכעת מתברר שאגרנט לא היה הראשון שהשתמש במונח 'קונצפציה'. הראשון שהגה את השימוש במונח היה הקצין האמריקני הגנרל דניאל גראהם. צוות בראשותו של גראהם ערך נתיחת פוסט מורטם (post mortem) לכישלון המודיעיני של ארצות הברית לחזות את פרוץ מלחמת יום הכיפורים. הצוות הוקם על פי דרישתו של ראש 'סוכנות הביון המרכזית' ה־CIA (Central Intelligence Agency) באותה העת ויליאם קולבי. קולבי, שנכנס לתפקידו כחודש בלבד לפני פרוץ מלחמת יום הכיפורים, רצה תשובות פנימיות ומהירות בכל הקשור לכישלון הביון האמריקני לחזות את פרוץ המלחמה. מתוקף תפקידו, ראש קהילת ארגוני הביון האמריקניים, מינה קולבי צוות בין-שירותי. כבר בנובמבר 1973 ערך הצוות חקירה מקיפה בקרב סוכנויות הביון העיקריות של המודיעין האמריקני. מטרתה של ועדת חקירה זו בראשותו של הגנרל גראהם, ששימש באותה עת סגנו של קולבי, הייתה לנתח את הגורמים לכישלון המודיעיני האמריקני לחזות את פרוץ המלחמה באוקטובר 1973. מסקנותיה של ועדת החקירה, שסווגו 'סודיות ביותר', הופצו בקרב ראשי ארגוני הביון האמריקנים כבר בדצמבר 1973, כארבעה חודשים לפני דוח הביניים של ועדת אגרנט, אולם הן נחשפו לציבור רק ביוני 2010, באדיבות ארכיון הביטחון הלאומי בווישינגטון.³

מתיעוד רב ערך זה, וממסמכים חדשים שנחשפו לאחרונה בספרייה הנשיאותית על שם ריצ'ארד ניקסון,⁴ עולה בבירור כי גם קהילת המודיעין האמריקני, על כל שלוחותיה, כשלה בהערכתה ערב המלחמה, וזאת למרות החומר הרב שאספה והעיד בבירור על סימני ההכנות לתקיפה המצרית והסורית. כישלון האמריקנים תרם גם הוא לגיבוש הערכת המצב הכושלת של אמ"ן ערב המלחמה ולחוסר מוכנותו של צה"ל בפרוץ המערכה. מערכות הביון השונות בארצות הברית לא רק שהטעו את ההנהגה הפוליטית בווישינגטון ואת הציבור האמריקני, אלא אף 'תרמו' לחיזוקה של הקונצפציה השגויה של אמ"ן ושל ההנהגה הפוליטית הבכירה בישראל.

1 על התגבשותה של הקונצפציה בקרב קהילת המודיעין בישראל ראו בהרחבה: דני אשר, לשבור את הקונספציה, מערכות, תל אביב 2003; אורי בר־יוסף, הצופה שנדרם: הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה, זמורה-ביתן, לוד 2001.

2 סוכנות הביון המרכזית (ה־CIA) היא ארגון הריגול המודיעיני של ארצות הברית. הסוכנות פועלת לאיסוף מידע ביטחוני מחוץ לגבולות ארצות הברית. את הסוכנות ייסד הנשיא הארי טרומן ב־1947.

3 U.S. Intelligence Community Staff, *The Performance of the Intelligence Community before the Arab-Israeli War of October 1973* (hence: *The Performance*), <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB276/doc04.pdf> (אוהזר בספטמבר 2012).

הקשרים בין המודיעין האמריקני למודיעין ישראלי

מזה שנים רבות יש למודיעין הישראלי קשרי מודיעין ענפים עם גופי הביון האמריקניים ובעיקר עם 'סוכנות המודיעין והמחקר של משרד ההגנה' ה־DIA (Defence Intelligence Agency)⁵ בשנים 1967-1973, דהיינו בין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים, הלכו והתהדרקו קשרים אלה. התחזקות קשרי המודיעין באה בעיקר על רקע היוקרה הרבה שצבר המודיעין הישראלי בעקבות מלחמת ששת הימים. שיתוף הפעולה בין אמ"ן לבין ארגוני הביון האמריקניים בשנים אלה בא לידי ביטוי גם בהחלפת הערכות מודיעין על כוונתן של מדינות ערב בכל הקשור לחידוש המלחמה נגד ישראל. בהקשר זה הושם דגש מיוחד בשני עניינים מרכזיים בנוגע למצרים, שנחשבה, ובעיקר, למדינה שבידה המפתח למלחמה: (א) השיקולים והאסטרטגיה של מצרים בעניין חידוש המלחמה ודרך הפעולה האפשרית לחידושה; (ב) תהליך בניית הצבא המצרי וסדר הכוחות שלו, עצמתו ודרך הפעלתו בעת מלחמה. באופן טבעי, להערכות המודיעין של ארצות הברית ושל ישראל הייתה השפעה מסוימת זו על זו, אם כי כל גוף החזיק יחידות איסוף ומקורות משלו והערכותיו היו עצמאיות.⁶

לפי דוח גראהם, הפרשנות הרשמית של ישראל, שבאה לידי ביטוי בהערכות אמ"ן בכל הקשור לחידוש המלחמה, אמנם חיזקה את הקונצפציות בארגוני הביון האמריקניים שהמעיטו בסכנת המלחמה, אך בכל זאת בידי קהילת המודיעין האמריקני היה כל המידע שממנו היה צריך להסיק כי פני המצרים והסורים למלחמה. בתקופה שלקראת המלחמה הייתה לקהילת המודיעין האמריקני תלות רבה במידע ובהערכות שהגיעו בערוצי קישור שונים מישראל. בעבר תרם מאוד חומר זה לדיוק אמריקני בהערכה. אבל ב־1973 הוא היה מוטעה מאוד. הגישה הישראלית באשר לסבירות המלחמה הייתה נינוחה מזו של החוקרים האמריקנים ובוודאי חיזקה את הדעה בושינגטון שאין סיכויים רבים למלחמה. עם זאת קבע הדוח כי הייתה תמימות דעים של 75 אנשי מודיעין אמריקנים מרכזיים שהעידו לפני גראהם וצוותו כי למרות השפעה זו של אמ"ן על ארגוני הביון האמריקניים לא נוצרה

4 רוב מסמכי ארכיון הנשיא ריצ'ארד ניקסון (Nixon Archives) הועברו ליורכה לינדה שבקליפורניה ביולי 2010. לפני כן שכן הארכיון בקולג' פארק שבמרילנד.

5 סוכנות המודיעין והמחקר של משרד ההגנה ה־DIA היא הרשות האמריקנית האחראית על מודיעין צבאי עבור הכוחות המזוינים של ארצות הברית ועבור 'המוסד' למודיעין ולתפקידים מיוחדים של ארצות הברית. את הסוכנות הקים הנשיא ג'ון קנדי ב־1 באוקטובר 1961 בהמלצת מזכיר ההגנה רוברט מקנמארה. את קהילת המודיעין הצבאית ניהל ראש ה־DIA, שהיה גם יושב ראש מועצת המודיעין הצבאי. ה־DIA אחראית לתיאום פעולות מודיעין בין המרינס, חיל האוויר, הצי וצבא ארצות הברית. הארגון מספק מודיעין על תכנון הכוח, מדיניות הצבא וסדר הכוחות של מדינות האויב עבור מחלקת ההגנה האמריקנית.

6 אריה שלו, כישלון והצלחה בהרתעה: הערכת המודיעין ערב מלחמת יום הכיפורים, מערכות, תל אביב 2006, עמ' 196.

כישלון המודיעין האמריקני בדרך אל מלחמת יום הכיפורים

תלות בכל הקשור בהערכות כוונותיהן של מצרים וסוריה.⁷ קביעה זו תמוהה משהו משום שחלק ניכר מהמידע המודיעיני על המזרח התיכון בכלל ועל מצרים בפרט הגיע לידיה של ושינגטון דרך אמ"ן.

כבר בתחילת סיכומיה קבעה ועדת גראהם בפשטות ובנחרצות שאיננה משתמעת לשתי פנים כי היה כישלון מודיעיני בקהילת הביון האמריקנית בשבועות שקדמו לפרוץ מלחמת יום הכיפורים: 'אותם חלקים של קהילת המודיעין האחראיים לייצור מודיעין מוגמר לא תפסו שגוברת הסבירות להתקפה ערבית ולכן גם לא התריעו שהיא ממשמשת ובאה'.⁸ כמו בוועדת אגרנט, גם ועדת גראהם הטילה את הכישלון על האחראים על המחקר והערכות המצב בקהילת הביון האמריקנית ולא על הממונים על איסוף המידע.

על פי דוח גראהם, איסוף המידע על כוונותיהן של מצרים וסוריה אמנם לא היה מושלם, אך עדיין היה בו די על מנת להפעיל את פעמוני האזהרה בקהילת המודיעין האמריקני באשר לעימות מלחמתי ההולך ומתקרב. ואכן, כפי שנראה בהמשך, בשום תוצר מודיעיני אמריקני מוגמר (לקט או סקירה) לא נכללה התרעה כלשהי על כוונותיהן של מצרים וסוריה לתקוף את ישראל.

מהמסמכים האמריקניים שבידינו אפשר להתרשם כי בתקופה שלאחר סיומה של מלחמת ההתשה (באוגוסט 1970) עד לפריצתה של מלחמת יום הכיפורים (באוקטובר 1973), הערכות המודיעין האמריקניות היו החלטיות לא פחות ואולי אף יותר מהערכות הישראליות בקבען במסמרות שלמצרים ולסוריה אין אופציה צבאית. הערכת אמ"ן חזרה ובחנה את האפשרויות שמצרים וסוריה יפתחו במלחמה, ואילו ההערכות האמריקניות גרסו שוב ושוב שאין הדבר סביר.

הערכת המודיעין האמריקני את כוחן הצבאי של מצרים וסוריה

על פי דוח גראהם, החמורה שבקונצפציות שהובילה לכישלון קהילת המודיעין האמריקני במלחמת יום הכיפורים הייתה יחסה הפסקני לנחשלותן הצבאית של סוריה ומצרים בשנים 1967-1973. ואכן מלחמת ששת הימים שימשה בידי אנשי קהילת המודיעין בארצות הברית, ולא רק בישראל, הוכחה ניצחת לחולשתן הצבאית של צבאות ערב ולעליונותה הצבאית המוחלטת של ישראל. קהילת המודיעין האמריקני העריכה כי יתרונה המוחץ של ישראל מבחינה צבאית אל מול צבאות ערב הוא מצב שאינו עומד להשתנות בעתיד הקרוב. לאחר מלחמת ששת הימים החלו מצרים וסוריה לקבל משלוחי נשק גדולים ואיכותיים מברית המועצות, ואלפי יועצים סובייטיים הגיעו למצרים ולסוריה על מנת

U.S. Intelligence Community Staff, *The Performance*, p. 17 7

Ibid., p. i 8

להדריך את הקצינים והחיילים המקומיים בכל הקשור לקליטתו של נשק זה. למרות זאת העריכו בווינגטון כי אין בנשק זה כדי לאיים על עליונותה הצבאית המכרעת של ישראל. זאת ועוד, בקהילת המודיעין האמריקני רווחה עד מאוד הדעה הקדומה – שהתגבשה במידה רבה עקב כישלונם הצבאי של הערבים אל מול ישראל במלחמת הקודמות: מלחמת העצמאות, מלחמת סיני, מלחמת ששת הימים ובמידה רבה גם מלחמת ההתשה – כי הערבים מטבעם אינם מסוגלים להתאים את עצמם לדרישות של צבא מודרני בכל הקשור בידע צבאי, רוח קרב ואומץ לב. לעתים קרובות שיפוט זה בא לידי ביטוי בהערכות קהילת הביון האמריקנית. למשל, ביולי 1971 פסק ה-CIA כי 'חולשתו הבסיסית של הצבא המצרי נובעת בראש ובראשונה מאיכותם הצבאית הירודה של לוחמיו [...] החייל המצרי נעדר איכויות פיזיות ואינטלקטואליות הדרושות לשירות צבאי איכותי [...] בשדה הקרב הכוחות סובלים ממוטיבציה ירודה ובמצבים קשים נוטים לאמץ גישה פטליסטית'.⁹

קביעה זו, שרווחה במידה רבה גם בישראל, התעלמה מהפקת הלקחים של המצרים והסורים מתבוסתם במלחמת ששת הימים ומהשדרוג שעברו צבאות אלה בזכות הסיוע המסיבי שקיבלו מברית המועצות בשנים 1967-1973. בפועל היה לצבאות מצרים וסוריה יתרון הולך וגדל על פני ישראל בכל הקשור לכמויות הנשק. זאת ועוד, בעקבות הסיוע המסיבי, שקיבלו צבאות סוריה ומצרים מאלפי היועצים הסובייטיים בתקופה שלפני מלחמת יום הכיפורים, הלך והצטמצם גם היתרון האיכותי של צה"ל.

נראה כי בווינגטון כמו גם בירושלים לא נתנו את דעתם באופן הראוי להתפתחויות אלה במאזן הצבאי בין ישראל לשכנותיה. למשל, ביולי 1973, כשלושה חודשים בלבד לפני פרוץ מלחמת יום הכיפורים, ברוח משותף של ה-CIA, ה-DIA וה-INR (אגף המחקר של מחלקת המדינה, Intelligence and Research of State Department), נפסק נחרצות כי עליונותה הצבאית של ישראל על פני צבאות ערב באה לידי ביטוי בכל פרמטר אפשרי: 'מבחינת איכותו הטכנית של הציוד הצבאי, המוטיבציה של החיילים, איכות המפקדים וכמות הנשק. כוחות הקרקע של מצרים אינם כשירים לחצות את התעלה בהסתערות מבצעית רב-אוגדתית', ואספקת טילי קרקע-אוויר SAM-6 שהגיעו מברית המועצות 'לא הגבירו בהרבה את כוחה הצבאי של סוריה'.¹⁰

אין ברצוננו לערער על קביעתה של קהילת המודיעין האמריקני באשר לעליונותה הצבאית של ישראל על פני צבאות ערב. עליונות זו הוכחה באופן דרמטי גם במלחמת יום הכיפורים. עם זאת ברור כי הערכת החסר של קהילת המודיעין האמריקני את צבאות מצרים וסוריה, שגבלה בזלזול, תרמה במידה רבה להתגבשותה של הקונצפציה בווינגטון, ששללה על הסף אפשרות של מתקפה ערבית על ישראל שתמצא את צה"ל לא מוכן. צליחת הצבא המצרי את תעלת סואץ והמשך התקדמותו בשטחי סיני, הצלחתו של

Ibid., p. 14 9

Ibid., p. 14 10

הצבא הסורי אל מול צה"ל בימי הקרבות הראשונים ברמת הגולן, כמו גם תגובתה האטית והמהוססת של ישראל בימי המלחמה הראשונים והאכזריות הכבדות שספג צה"ל, 'כל אלה באו כהפתעה לקהילת המודיעין [האמריקנית] (ולגורמים רבים אחרים)'.¹¹

בעקבות הערכות קהילת המודיעין האמריקני האמינו גם מעצבי מדיניות החוץ האמריקנית כי למדינות ערב בכלל ולמצרים בפרט אין אופציה צבאית וסברו שגם מדינות ערב עצמן מודעות היטב למצב עניינים זה. למשל, בנובמבר 1972, בעת שנפגשו מזכיר המדינה ויליאם רוג'רס ושר הביטחון של ישראל משה דיין, קבע רוג'רס בפסקנות כי 'המצרים מדברים על עשר שנים של היעדר יכולת צבאית נגד ישראל'.¹²

קהילת המודיעין האמריקני המשיכה לדבוק בהנחה כי הסיכויים לפריצתה של מלחמה במזרח התיכון בעתיד הקרוב נמוכים ביותר. כך טענה ארצות הברית גם בראשית דצמבר 1972, כשהעבירה ישראל מידע לווינגטון, מידע שקיבלה מסוכן המוסד אשרף מרואן המכונה 'המלאך'. על פי המידע שנמסר הנשיא המצרי סאדאת החליט לצאת למלחמה בלי לחכות למטוסים ולטילים הסובייטיים הנחוצים לו כדי לגבור על העליונות האווירית של ישראל, ולמרות חוסר היכולת של מצרים לתקוף את בסיסי חיל האוויר בעומק ישראל.

ב-24 באוקטובר 1972 כינס סאדאת את המועצה העליונה של הכוחות המזוינים במצרים לישיבה מיוחדת ושם הודיע לצמרת הצבא כי עקב חוסר התחלת של המאמץ מול האמריקנים להתניע תהליך מדיני במזרח התיכון, הוא החליט לצאת למלחמה באמצעים העומדים לרשותה של מצרים. במילים אחרות, אם עד לישיבה זו קבעה הקונצפציה המצרית, כמו גם הישראלית והאמריקנית, שאי-אפשר לצאת למלחמה בלי להשיג קודם לכן 'נשק מרתיע' ובראש ובראשונה טילי קרקע-קרקע מסוג סקאר, למרות זאת תקדם מצרים את האופציה הצבאית בלי להמתין לנשק זה. בהחלטתו זו של הנשיא המצרי, חוסל אחד הסעיפים העיקריים של הקונצפציה. ואולם, כפי שנראה להלן, הדבר לא הוביל לידי שינוי בהערכות קהילת המודיעין האמריקני בדבר הסבירות לפריצתה של מלחמה במזרח התיכון.

11 Ibid. ב-24 באוקטובר 1973, כשנכנסה לתוקפה הפסקת האש בין הצדדים, צלח צה"ל את הגדה המערבית של תעלת סואץ, התקדם בלב לבה של מצרים, וכוחותיו היו מרוחקים 101 ק"מ בלבד מקהיר. הארמיה המצרית השלישית, שנותרה ממזרח לתעלת סואץ, כותרה בכתר כפול על ידי שתי אוגדות. היא נשארה ללא מקורות אספקה, וחייליה היו נתונים בסכנת גוויעה בצמא וברעב. בצפון אחוזו כוחותיה של ישראל בשטח שנכבש מידי הסורים והביאו את דמשק לטווח תותחי צה"ל. רק התערבותה של ארצות הברית מנעה מישראל לקצור את פרות הניצחון בחזית המצרית, כשהפעילה לחץ כבד מאוד על ישראל לפתוח את המצור על הארמיה הנצורה ולא להכניעה ובכך מנעה מישראל ניצחון מזהיר וממצרים תבוסה מחפירה. על המהלכים העיקריים של מלחמת יום הכיפורים נכתב רבות, ראו למשל: חנוך ברטוב, דרו: 48 שנה ועוד 20 יום, ב: יומן המלחמה, דביר, תל אביב 2002; חיים הרצוג, מלחמת יום הדין, ידיעות אחרונות, תל אביב 1998.

12 שלו, כישלון והצלחה בהרתעה, עמ' 196.

סוכן המוסד מרואן, שתרומתו לגיבוש הקונצפציה המודיעינית הישראלית בדבר תנאי הסף המצריים ליציאה למלחמה הייתה מכרעת, מיהר להעביר לישראל את המידע החשוב הזה בנוגע להתפתחויות החדשות בקהיר, המלמדות שהקונצפציה פשטה את הרגל.¹³ בעקבות ההתרעות שהגיעו ממצרים, בדבר התפנית האסטרטגית בשאלת היציאה למלחמה, כינסה ראש הממשלה גולדה מאיר את הפורום הביטחוני העליון בישראל באותה העת. בפגישה שהתקיימה ב-1 בדצמבר 1972, השתתפו החברים הקבועים ב'מטבח' הביטחוני של גולדה: מאיר עצמה, שר הביטחון דיין, סגן ראש הממשלה יגאל אלון, יועצה ואיש אמונה הקרוב של מאיר השר ללא תיק ישראל גלילי, הרמטכ"ל רב-אלוף דוד אלעזר, ראש אמ"ן האלוף זעירא וראש המוסד צבי זמיר. זעירא העריך שהסיכוי לחידוש האש 'אינו גדול'. הערכתו של ראש המוסד באותו הדיון הייתה זהירה יותר ושיקפה במידה רבה את המידע שהעביר 'המלאך'. מי שהתייחס ברצינות הגדולה ביותר למידע ההתרעתי שסיפק 'המלאך' היה שר הביטחון דיין: 'אנחנו צריכים להניח שמצרים תחדש את האש בתעלה בתחילת 1973'.¹⁴

בסיומה של הפגישה החליטו ראש הממשלה ושר הביטחון להעביר את המידע ההתרעתי לירידת הנשיא ניקסון ויועצו לביטחון לאומי הנרי קיסינג'ר. השגריר הישראלי בווישינגטון יצחק רבין העביר לקיסינג'ר את המסר עוד באותו היום ומסר דומה הועבר גם ל-CIA. האמריקנים אישרו שאף הם קיבלו מידע המאשר חלקית כי מצרים שינתה את תפיסתה האסטרטגית בנוגע לתנאי הסף ליציאה למלחמה. למרות זאת, הערכת ה-CIA קבעה כמקודם כי הנשיא סאדאת מודע לנחיתותו הצבאית ולכן הסבירות שיצא למלחמה נגד ישראל איננה גבוהה.¹⁵

במשך שנת 1973, בחודשים שקדמו לפרוץ מלחמת יום הכיפורים, בארצות הברית המשיכו לדבוק בהנחה כי הסבירות למלחמה בין ישראל למצרים נמוכה ביותר מכיוון שנשיא מצרים סאדאת מבין כי אין לו אופציה צבאית של ממש להכות את ישראל בשדה הקרב. המודיעין האמריקני העריך כי לכל היותר יש בידי המצרים יכולת לפתוח במתקפה מוגבלת על ישראל, מתקפה שלא יהיה בכוחה לשנות את המציאות הגאופוליטית באזור. ממילא עימות מוגבל כזה לא יוכל להתניע את התהליך המדיני, שתכליתו, מבחינתה של מצרים, להשיב לה את שטחי סיני. חיזוק לסברתם בדבר חולשתן הצבאית של מדינות ערב קיבלו האמריקנים מבעלת בריתן ברית המועצות. לדברי קיסינג'ר: 'ההערכה הסובייטית של יכולת הלחימה הערבית, אם לשפוט לפי הערותיהם הציניות, הייתה נמוכה ביותר'.¹⁶

13 אורי בר-יוסף, המלאך: אשרף מרואן, המוסד והפתעת מלחמת יום הכיפורים, כנרת, זמורה-ביתן, רביר, אור יהודה 2011, עמ' 194-195.

14 שם, עמ' 196.

15 שם, עמ' 196-197.

16 שלו, כישלון והצלחה בהרתעה, עמ' 197.

עדות נוספת לביטחונה של ושינגטון בהערכה שסבירותה של מלחמה במזרח התיכון נמוכה ביותר בגלל נחיתותה הצבאית של מצרים אפשר למצוא בדבריו של קיסינג'ר במהלך שיחות שניהל בחודשים פברואר-מאי 1973 עם חאפז איסמעיל, היועץ לביטחון לאומי ואיש אמונו של הנשיא סאדאת. בפברואר הגיש איסמעיל לקיסינג'ר הצעה מצרית להסכם עם ישראל, אך קיסינג'ר דחה הצעה זו.¹⁷ על פי עדותו של הגנרל המצרי מוחמד עבדל גאני גאמסי, ראש אגף המבצעים של הצבא המצרי, לפני מלחמת יום הכיפורים ובמהלכה אמר קיסינג'ר לאיסמעיל את הדברים הבאים:

עצתי לסאדאת היא כי היא ראליסט. אנו חיים בעולם של עובדות ואיננו יכולים לבנות על תקוות ואשליות. העובדה היא כי אתם (המצרים) הובסתם ולכן אל לכם לבקש את שלל המנצחים. כדי שאמריקה תעזור לכם חייבים להיות ויתורים מצדכם [...] כיצד אפשרי הדבר שכשאתם מובסים תכפו תנאים על הצד האחר, או שתשנו את המצב ואז באופן טבעי תשתנה תפיסתנו את הפתרון, או שאינכם יכולים לשנות את המצב, ואז יהיה צורך למצוא פתרונות שונים מאלה שאתם מציעים כדי שיתאימו לנסיבות. אני מקווה כי דבריי ברורים. ודאי שאינני מציע כי סאדאת ישנה את המצב הצבאי. אם ינסה לעשות זאת, תזכה ישראל פעם נוספת, ויותר מאשר ב-1967. במצב כזה יהיה לנו [לארצות הברית] קשה מאוד לעשות דבר מה [...] אבודותיה של מצרים ושל סאדאת מבחינה אישית יהיו אימות. סאדאת הוא אדם שארצה לעשות אתו עסקים באחד הימים.¹⁸

אפשר להבין גם את גישתו המזוללת של קיסינג'ר, כלפי כוחה הצבאי של מצרים וכלפי האימונים במצרים לפתוח במלחמה נגד ישראל, וגם את תגובתו, בחוסר התקדמות מדינית במזרח התיכון להחזרת שטחי סיני. במהלך השנתיים שקדמו לפרוץ המלחמה, שוב ושוב

17 בפגישתם בשלהי פברואר 1973 פרש איסמעיל בפני קיסינג'ר את ההצעה מרחיקת הלכת ביותר שהגישו המצרים עד אז במסגרת המשא ומתן להשגת הסדר עם ישראל. מדובר היה בפתרון הסכסוך המצרי-ישראלי בכמה שלבים במסגרת הסכם כולל. איסמעיל הדגיש שוב ושוב כי הזמן דוחק למצרים ועל כן רובו של ההסדר צריך להתבצע כבר ב-1973. בעניין זה ראו: Memorandum of Conversations with Hafiz Ismail in New York, February 25-26 1973, National Archives (hence: NA), Record Group 59, Department of State Records, Records of Henry Kissinger, 1973-1977, Box. 25, cat 'C', Kissinger Shuttle 1974-1975

18 Mohamed Abdel Ghani El-Gamasy, *The October War: Memoirs of Marshal El-Gamasy of Egypt*, The American University of Cairo Press, Cairo 1993, p. 176 מתיאורו זה של גאמסי לא ברור אם דברים אלה נאמרו במהלך פגישתו של קיסינג'ר עם איסמעיל בפברואר 1973 או שמה בפגישתם במאי אותה שנה. הפרוטוקולים של השיחות שבדינו, המתארים את מפגשיו של איסמעיל עם קיסינג'ר בפברואר ובמאי 1973, אינם זהים לחלוטין לטקסט זה של גאמסי, אך אפשר לשער כי דבריו אלה של הגנרל המצרי משקפים נאמנה את התרשמותו של איסמעיל מגישתם המזוללת של האמריקנים ככל הקשור לכוחה הצבאי של מצרים ולהערכתם כי לסאדאת אין אופציה צבאית לנוכח עליונה הצבאית הברורה של ישראל.

השמיע הנשיא המצרי איומים שלא מומשו בדבר כוונתו לצאת למלחמה נגד ישראל. עובדה זו פגעה קשות באמינותו, וממילא בממד ההרתעתי שהקרין כלפי חוץ. ואכן שלוש פעמים לפני מלחמת יום הכיפורים – בסוף 1971, בסוף 1972 ובאביב 1973 – נדמה היה שמצרים עומדת לצאת למלחמה הן בשל איומים פומביים של הנשיא סאדאת הן בשל מהלכים שננקטו בצה"ל לקראת אפשרות כזאת. אך למרות הכול, לא פרצה מלחמה. מצב עניינים זה יצר לא רק באמ"ן, אלא אף בקהילת המודיעין האמריקני, את תסמונת זאב-זאב.

לפיכך בקהילת המודיעין האמריקני ראו את איומי המלחמה המצריים כאחיזת עיניים. כך גם ראו את המידע המודיעיני המוסמך של ההכנות המצריות והסוריות למהלך זה, שהצטברו בחודשי קיץ 1973. בעניין זה כותב גראהם ברוח כי כשהחל להצטבר בקהילת המודיעין מידע הולך וגדל על ענני המלחמה בסוף הקיץ ובראשית הסתיו של 1973, נטיית המעריכים בארגוני הביון של ארצות הברית הייתה 'לנתח את המידע ההתרתעי דרך פריוזמת האירועים הקודמים'. נטייה זו יצרה קיבעון מחשבתי בקרב קהילת המודיעין האמריקני והיא הופתעה מאוד כשצבאות מצרים וסוריה תקפו את ישראל ב-6 באוקטובר 1973.¹⁹

דוח גראהם הן בהרחבה בהשפעתו הרבה של תסמונת זאב-זאב בכל הקשור לגיבושה של הקונצפציה השגויה שהתגבשה בקרב קהילת המודיעין האמריקני בנוגע לסיכויי המלחמה במזרח התיכון. ברוח נאמר:

במהלך כמה שנים צפינו באימונים ימיים [של מצרים וסוריה] (של יחידות צבא קטנות) המרמזים צליחה ימית, ובתמרונים יבשתיים של כוחות שריון, כדוגמת אלה שנעשו בפסגתו המזרחית של רמת הגולן. הכוחות הסוריים והמצריים כאחד פרסו, לכל הפחות במשך שלוש השנים האחרונות, כוחות גדולים לאורך קווי הפסקת האש [של מלחמת ששת הימים] ובהם כוחות ארטילריה [...] תרגילים מסוגים שונים נעשו מדי פעם ומצב הכוננות הועלה לעתים קרובות בעת שכוחותיה של ישראל ערכו תרגילים צבאיים. ההיערכות הצבאית של מצרים וסוריה הייתה בעלת אופי הגנתי, אך יכולה הייתה להפוך להתקפית מיד לאחר שהתקבלה ההחלטה. פטרולים צבאיים, תרגילים ועימותים חמושים [בין צה"ל לבין כוחות מצריים או סוריים] התרחשו פעמים רבות לאחר 1967 תוך כדי שימוש ברטוריקה מלחמתית, אך לא הובילו למלחמה של ממש.²⁰

במקור מודיעיני אחר המובא ברוח גראהם נאמר: 'את הפעילות הצבאית ראינו ככזו שמתאימה להערכה הפוליטית ולא כעומדת בפני עצמה. הכרחנו את עצמנו להתאים את המידע הצבאי לפול הפוליטי, גם כשלא התאים כלל'.²¹

U.S. Intelligence Community Staff, *The Performance*, pp. 12-13 19

Ibid. 20

Ibid., p. 13 21

לא רק קהילת המודיעין האמריקני העריכה כי אין למצרים כל אלטרנטיבה זולת לחכות ליזמה מדינית של ארצות הברית במזרח התיכון. שותפים להערכה זו היו מעצבי מדיניות החוץ האמריקנית, ובעיקר קסינג'ר, ששימש באותה עת היועץ לביטחון לאומי של הנשיא ניקסון. ואולם קסינג'ר לא מיהר להתניע את התהליך המדיני במזרח התיכון בשושבינות אמריקנית. נהפוך הוא: בשנת 1973, בחודשים שקדמו למלחמת יום הכיפורים, הוביל קסינג'ר 'מדיניות קיפאון', שמשמעותה המעשית הייתה טרפוד כל יזמה מדינית שלא תאמה בבסיסה את עמדתה של ישראל בסוגיית ההסדר.²²

קסינג'ר סבר שהסטטוס־קוו שהשתרר בין ישראל למצרים, לאחר כניסתה לתוקף של הפסקת האש באוגוסט 1970, הוא נוח מאוד לא רק לישראל אלא גם לממשל האמריקני. מצרים הסכימה להפסיק את האש לאורך תעלת סואץ, ואילו ישראל המשיכה להחזיק שם את כוחותיה. מכל בחינה שהיא משמעות הדבר הייתה שמצרים, בעלת בריתה של ברית המועצות, היא יציאה כשירה על התחתונה ממלחמת ההתשה שפתחה בה מיד לאחר מלחמת ששת הימים. ישראל, בעלת בריתה של ארצות הברית, יצאה מן המערכה כשירה על העליונה. קסינג'ר סבר כי ככל שיימשך הסטטוס־קוו בין ישראל למצרים ילך ויתערער מעמדה של מוסקבה לא רק בקהיר, אלא בכל רחבי המזרח התיכון. זאת כשמדינות ערב יבינו כי אין בידי הסובייטים להחזיר למדינות ערב את השטחים שאיבדו לישראל ביוני 1967.²³ קסינג'ר היה משוכנע כי במוקדם או במאוחר דרך התנהלותו בזירה המזרח־תיכונית תביא את התוצאות הרצויות מבחינתה של ושינגטון: המצרים ינטשו לחלוטין את הסתמכותם על ברית המועצות, יגמישו את עמדתם בעניין ההסדר עם ישראל ויעניקו לארצות הברית בלעדיות בתיווך התהליך המדיני בין ישראל למצרים. גם לאחר שירש קסינג'ר את רוג'רס בתפקיד מזכיר המדינה הוא הניח לנושא המזרח־תיכוני להתבשל על אש קטנה, והאמין, כשירותי הביון האמריקניים, כי אין בידי המצרים אופציה אחרת. משנודע לו על מתקפת הפתע שהנחיתו המצרים והסורים על ישראל ב־6 באוקטובר 1973 הופתע מאוד: 'מתקפה ערבית זו שיוזם הנשיא סאדאת, נועדה לא רק לאלץ את הישראלים להיכנס למשא־ומתן עם מצרים אלא בראש ובראשונה לאלץ את הבית הלבן לזנוח את מדיניות הקיפאון מבית־מדרשו של קסינג'ר ולנקוט יזמות של ממש להתנעת התהליך המדיני בין ישראל למצרים'.²⁴

22 Henry A. Kissinger, *Years of Upheaval*, Little Brown, Boston MA 1982, p. 206
23 על מדיניות הקיפאון שניהל הבית הלבן במזרח התיכון בחודשים שלפני פרוץ מלחמת יום הכיפורים ראו: בועז וונטיק וזכי שלום, 'מדיניות ארצות־הברית במזרח התיכון: זרו לפרוץ מלחמת יום הכיפורים', בתוך: עיונים בתקומת ישראל, 19 (2009), עמ' 205-246.
24 שם, עמ' 245. ראו גם: קנת שטיין, מדינאות אמיצה: סאדאת, קסינג'ר, קרטור ובגין והחתימה לשלום ערבי-ישראלי, מערכות, תל אביב 2003, עמ' 101. תגובתו הראשונית של קסינג'ר לפרוץ המלחמה הייתה: 'מה הערבים מצפים להשיג מזה? כל אחד חושב שזו תהיה מלחמה קצרה ביותר שתסתיים בתבוסה ערבית משפילה נוספת, ושאין כל אפשרות שהם יזכו להישגים טריטוריאליים משמעותיים, על פי ריאיון שערך קנת שטיין עם פיטר רודמן (חבר המועצה לביטחון לאומי), 10.6.1992, שם.

הערכות המודיעין האמריקני, אפריל-מאי 1973

ב־18 באפריל 1973 התכנסה בחשאי צמרת מקבלי ההחלטות של ישראל בביתה של ראש הממשלה מאיר. מלבדה נכחו בשיבה זו שר הביטחון דיין, השר ללא תיק גלילי, הרמטכ"ל אלעזר, ראש אמ"ן זעירא וראש המוסד זמיר. בשיבה נכח גם איש סודה של ראש הממשלה מנכ"ל משרד ראש הממשלה מרדכי גזית וכן עוזרי כמה מהמשתתפים. מטרת הפורום הייתה לדון בסבירותה של מלחמה עם מצרים בחודשים הקרובים ולבחון את החלופות השונות העומדות לפני ישראל אם אכן תפרוץ מלחמה.²⁵

הדיון נערך על רקע ההתרעות שהחלו להצטבר בשבוע השני של אפריל 1973 בדבר כוונותיה של מצרים לצאת למלחמה נגד ישראל. התרעות אלה הגיעו ממקורות שונים, אך המוטיב המרכזי של כולן היה דומה: המצרים נואשו מקידום הפתרון למבוי הסתום באמצעות הערוץ של קיסניג'ר ועתה נחוש סאדאת בדעתו לצאת למלחמה. ביריעות ננקבו כמה תאריכים אפשריים לפרוץ המלחמה, ומקורות ישראליים מסרו על שניים כאלה: 15 ו־19 במאי 1973.²⁶

חלקה הראשון של השיבה הוקדש להערכת גורמי הביטחון לסבירות של מלחמה בחודשים הקרובים. ראש המוסד זמיר והרמטכ"ל אלעזר העריכו שניהם כי הסיכויים לפרוץ מלחמה הם רבים. לעומתם העריך ראש אמ"ן זעירא כי הסיכוי שהמצרים יפתחו במלחמה 'נמוכים מחמישים אחוז ואפילו עשרים אחוז'. שר הביטחון דיין היה תמים דעים עם ראש המוסד ועם הרמטכ"ל והעריך אף הוא כי פני המצרים למלחמה. בנתחו את המצב האסטרטגי שישאל נתונה בו העריך דיין כי המצרים יודעים שאין להם סיכוי לנצח במלחמה נגד ישראל, אך בה בעת הם מבינים כי היציאה למלחמה היא הדרך היחידה להתנתעו של התהליך המדיני:

ההרתעה — מדי פעם ישבנו [חשבנו?] — כאשר אנו מפגינים יכולת צבאית טובה — זה ירתיע אותם. אך בזמן האחרון — לא רק שאין לזה השפעה מקררת, אלא כמעט הפוכה [...] כל זה לא מרתיע אותם אלא מביאם למסקנה, שאין להם מה להפסיד. לכן אם זה לא ייתן תוצאות צבאיות — זה ייתן שינוי מערך פוליטי. הם בונים על הרוסים וארה"ב והנפט יותר מאשר על הקומנדו שלהם.²⁷

השר גלילי העריך אף הוא כי לישראל שתי ברורות עיקריות: קבלת היזמה של איסמעיל או חידוש הקרבות:

25 הדיון בתוכנה של ישיבה חשובה זו מבוסס על מחקריו של אורי בר־יוסף, הצופה שנרדם, עמ' Uri Bar-Joseph, 'Last Chance to Avoid War: Sadat's Peace Initiative of 1972-1973 and its Failure', *Journal of Contemporary History*, 41, 3 (July 2006), pp. 545-556

26 שם, עמ' 168; 552 Ibid., p.

27 בר־יוסף, שם, עמ' 174-176.

כל המערכה הזאת היא השתלשלות מהעובדה שאיננו מסכימים לחזור לקו הקודם. לכאורה, אם אתה לוקח מה שאמר חאפז²⁸ [...] נקודת המוצא מתחילה בכך, שהם מוכנים לשלום ולמערכת הסכמים וערביות בינלאומיות וכיצא בזה – כל זה בתנאי שאנו נסוגים באופן מלא לקו הקודם [...] ישנה אפשרות להימנע מכל הפורענות הזאת, אם אנו מוכנים להיכנס לסדרת דיונים על יסוד החזרה לגבול הקודם.²⁹

מדברי הנוכחים במפגש עולה כי כמעט לכולם היה ברור שדחיית יזמתו של איסמעיל פירושה מלחמה. למרות זאת, איש מן הנוכחים לא העלה לדיון את האפשרות לקבל הצעות אלה. ישראל, כך מתברר, הייתה נחושה בדעתה לממש את עקרונותיה המדיניים כפי שנוסחו לאחר מלחמת ששת הימים גם במחיר הירדררות לעימות מלחמתי.³⁰ אם כן, קברניטי המדינה בחרו במודע במלחמה במקום בהסדר על בסיס חזרה לגבולות 4 ביוני 1967. בכך לא היה כל חדש. זו הייתה ההעדפה הישראלית במשך כל התקופה שבין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים. השגריר רבין אמר זאת מפורשות לקסינג'ר כבר ב־18 בפברואר 1971. ככלל אפשר להתרשם שמ־1967 עד 1973 העדיפה ישראל לדחות כל יזמה מדינית והאמינה כי המצב הקיים משרת את האינטרסים שלה טוב יותר מכל הצעה להסדר מדיני העומד על הפרק. נראה כי הצעתו של איסמעיל מפברואר 1973, מרחיקת לכת ככל שתהיה, לא ענתה על ציפיותיה של ישראל מהסדר עם מצרים.³¹

דברים ברוח זו אמר גם שר הביטחון דיין בישיבת מזכירות מפלגת העבודה ב־12 באפריל 1973: 'השאלה היא איך לחיות בינתיים [...] עד שתהיה לנו הצעה יותר טובה [...] ואם תהיה הצעה שהיא יותר טובה לנו מהמצב הנוכחי³² יותר טובה לישראל, לציונות, צריך לקבל אותה. עד היום לא זכיתי לשמוע את ההצעה הזאת. עד היום לא שמעתי [...] שיש הצעה טובה יותר מאשר המצב הנוכחי.'³³

ייתכן, אם כי אין לנו הוכחות חותכות, כי מקבלי ההחלטות בישראל סברו כי גם אם תצא מצרים למלחמה הרי שתנחל תבוסה מוחצת. תבוסה זו תביא את ישראל אל משא ומתן עתידי מעמדה משופרת. קרוב לוודאי כי חוגים שונים בהנהגה המדינית־ביטחונית העריכו כי תבוסה תצרו בתודעה של מצרים שאין לה מנוס אלא לקבל את תכתיביה של

28 הכוונה לדברים שאמר איסמעיל בפגישותיו עם קסינג'ר בפברואר 1973.

29 בריסוף, הצופה שנדרם, עמ' 177-178.

30 ב־19 ביוני 1967 גיבשה ממשלת ישראל את עמדתה הרשמית בנוגע להסדר שלום עם מצרים וסוריה והחזרת סיני ורמת הגולן, ראו: בועז וונטיק, 'ממשל ניקסון והתהליך המדיני בין ישראל למצרים 1967-1973', עבודת דוקטור, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, באר שבע 2010, עמ' 28-30.

31 שרון מנקוביץ, 'תגובת מדינות ליזמות שלום: מדיניות ישראל כלפי מצרים בשנים 1969-1973', עבודת גמר, אוניברסיטת חיפה, 2005, עמ' 152. ראו גם: יצחק רבין, פנקס שירות, ספריית מעריב, תל אביב 1979, עמ' 335.

32 המצב הנוכחי שדיין מדבר עליו הוא אי-נסיגה מאף שעל שכבשה ישראל ביוני 1967.

33 פרוטוקול ישיבת מזכירות מפלגת העבודה, 12.4.1973, גנזך המדינה 828/2.

ישראל להסדר, כלומר לוותר על חלקים מסיני שישראל ראתה בהם הכרחיים לביטחונה: שארם א־שייח ורצועה צרה המחברת אליה את אילת. לאחר שהוחלט לדחות את הצעתו של איסמעיל, למרות ההבנה שדחיית ההצעה עלולה להביא לידי מלחמה, הייתה התייעצות קצרה בשאלה כיצד להביא לידיעת ארצות הברית את החשש הישראלי ממלחמה בלי שהממשל יפעיל לחץ כבד על ישראל להראות גמישות בתחום המדיני. ראש הממשלה מאיר הדגישה כי אמנם יש ליידע את האמריקנים בדבר סכנת המלחמה, כדי שיפעלו למנוע אותה, אך ציינה כי 'מה שחשוב, מה שלא יהיה – לא ליצור רושם שאנו נבהלנו – ושיבינו – שלא זה העניין. אנו די בטוחים בעצמנו, אבל לא היינו רוצים שזה יקרה'.³⁴

שר הביטחון דיין המליץ למסור לאמריקנים את המידע על סכנת המלחמה עם מצרים, אך בה בעת להדגיש כי מלחמה אינה ודאית ולא לבקש מהם שיפעלו למנוע אותה. שר הביטחון חשש כי אם תבקש ישראל מארצות הברית למנוע מלחמה עם מצרים יפעילו האמריקנים לחץ כבד על ישראל כדי שתגמיש את עמדותיה בתחום המדיני ויאלצו לקבל הסדר כפוי. לפיכך המליץ: 'לא לבקש מהם שידאגו שלא יקרה [מלחמה], כי אתם מכירים את החברים שם: הם ידאגו קודם כל על חשבוננו'. ראש הממשלה סיכמה את הדיון בסוגיה זו באמרה: 'אני מציעה שנגיד להם הכול: יש ידיעות כאלה; בשטח עדיין לא מבחינים בשום דבר; אנו די חזקים; נעמוד איתם בקשר'.³⁵ דברים אלה מוכיחים בעליל את תחושת הביטחון העצמי ששררה בקרב הנהגת המדינה באותה עת. ההנהגה אמנם חששה ממלחמה וראתה בה סיכון לאינטרסים של ישראל, אך העריכה כי ישראל תוכל לעמוד בה במחיר סביר ולא ראתה בה איום שבגללו על ישראל לסגת מעמדותיה המסורתיות בסוגיית ההסדר. זאת ועוד, בישיבה זו, מקבלי ההחלטות של ישראל המשיכו בקו שאימצו לעצמם כבר מסיומה של מלחמת ההתשה עד לפריצתה של מלחמת יום הכיפורים בכל הקשור לדרך התנהלותם מול הממשל האמריקני; מאמצים בלתי פוסקים לשכנע את ושינגטון שהסבירות לפריצתה של מלחמה היא נמוכה ולכן אין צורך ללחוץ על ישראל לפתוח בתהליך מדיני אל מול המצרים. מאמצים אלה של ישראל זכו להצלחה רבתי. בכל אותה העת נמנע הבית הלבן, בראשותם של ניקסון וקיסינג'ר, מהפעלת לחץ על ישראל להתנעת התהליך המדיני מול המצרים מתוך אמונה איתנה כי אין בידי הערבים אופציה של ממש לחידוש המלחמה בגלל עדיפותה הצבאית המכרעת של ישראל.

במבט לאחור אפשר לקבוע כי חששותיו של דיין מפני לחץ אמריקני על ישראל היו מוגזמים למדי. ב־23 באפריל 1973 העבירה ישראל לנציגי הביון האמריקני את המידע שברשותה על ההכנות המצריות למתקפה על ישראל. מנכ"ל משרד ראש הממשלה גזית הורה לשגריר ישראל בושינגטון שמחה דיניץ³⁶ למסור אישית את המידע לקיסינג'ר. על

34 בר־יוסף, הצופה שנרדם, עמ' 178.

35 שם, עמ' 179.

36 יצחק רבין סיים את תפקידו כשגריר ישראל בארצות הברית בראשית מרס 1973. מחליפו היה שמחה דיניץ.

סמך הידיעות הללו, בראשית מאי 1973, חיברה המועצה לביטחון לאומי הערכת מצב בעניין הסבירות לפרוץ מלחמה במזרח התיכון בחודשים הבאים.³⁷ מן המסמך עולה כי בראשית מאי 1973 הצטברו בידי זרועות הביון האמריקני נתונים המאשרים כי במהלך חודשי האביב של 1973 ביצעו המצרים ומדינות ערב האחרות תזוזות צבאיות בשטח והן יכולות להתפרש כהכנות ליציאה למלחמה נגד ישראל. עם אלה נמנו גם: קידום של טילי קרקע-אוויר מדגם SAM-2 ו-SAM-6 לאזור הגדה המערבית של תעלת סואץ; העברתם של 30 מטוסי מיראג' (Mirage) מלוב אל שטח מצרים והטסתם בידי טייסים מצריים בטיסות מבצעיות בשטחי מצרים; העברתם של 16 מטוסי קרב מדגם הוקר הנטר (Hawker Hunter) מעירק למצרים; העברתם של 16 מפציצים מדגם TU-16 מאזור אסואן לאזור קהיר והעלאת הכוננות בחיל האוויר המצרי ב-20 באפריל 1973.³⁸ עם זאת גם צוין כי זרועות הביון האמריקני אינן בטוחות שצעדים אלה של המצרים מעידים על כוונותיהם לצאת למלחמה נגד ישראל בחודשים הקרובים וכי ייתכן שמטרתם להפעיל לחץ פסיכולוגי על ישראל ועל ארצות הברית ולאליץ את ישראל לצאת ביזמה מדינית לקידומו של התהליך המדיני במזרח התיכון. הערכה אחרת, שצוינה במסמך זה, הייתה שמצרים נוקטת צעדי הגנה לקראת אפשרות של מתקפה ישראלית. עוד נאמר שם כי בשלב זה אין למצרים ולמדינות ערב סיבה הגיונית לצאת למלחמה בהיותן מודעות היטב לעליונות הצבאית המוחלטת של ישראל במזרח התיכון. בסיכומם של הדברים התגבשה ההערכה שכל הנראה אין כוונתו של סאדאת לצאת למלחמה בששת השבועות הקרובים, ונראה שגם לא לפני שיראה את תוצאות הדיונים באו"ם בשאלת המזרח התיכון.³⁹ הדיונים באו"ם היו אמורים להיפתח בשלהי מאי 1973.

בראשית מאי קיבלה קהילת המודיעין האמריקני מסר מישראל ולפיו חוסיין מלך ירדן מסר לראש הממשלה מאיר כי מצרים וסוריה מתכוונות להתקיף את ישראל בקרוב. ב-3 במאי 1973 העביר השגריר הישראלי בושינגטון דיניץ את אזהרתו זו של חוסיין לידי קיסניגר, היועץ לביטחון לאומי (ומ-22 באוגוסט 1973 גם מזכיר המדינה האמריקני). ישראל מסרה מידע רגיש זה גם לראש ה-CIA האמריקני ג'יימס שלזינגר. המלך הירדני הזהיר את מאיר מפני 'פיאסקו צבאי גדול ובלתי נמנע'.⁴⁰

Memorandum from National Security Council Staff, 'Indications of Arab Intentions to Initiate Hostilities', no dated [early May 1973], NA, Nixon Presidential Material Project (hence: NPMP), HAK Office Files, Box 135, Kissinger/Rabin (Dinitz), 1973 Jan-July (2 of 3)

.Ibid 38

.Ibid 39

Peter Rodman to General Scowcroft, [May 1973], 'King Hussein of Jordan warning Israel that "A major military fiasco in the area is inevitable"', NA, NPMP, HAK Office Files, Box 135, folder Rabin/Kissinger 1973 Jan.-July (2 of 3)

ראינו אפוא כי בראשית מאי 1973 העריכה המועצה לביטחון לאומי, כמו גם קהילת המודיעין האמריקנית, כי אין בכוונת המצרים לצאת למלחמה נגד ישראל בחודשים הקרובים. בכך בחרה המועצה להתעלם לא רק מידיעות המודיעין שברשותה, אלא אף מהתבטאויותיו הפומביות של הנשיא סאדאת, שהדגיש לא אחת כי בהיעדר אפיק מדיני במזרח התיכון מתכוונת מצרים לצאת בקרוב למלחמה כדי לאלץ את אירופה ואת ארצות הברית להניע את גלגלי התהליך המדיני במזרח התיכון.⁴¹

כחודש לאחר מכן שב סאדאת והבהיר את עמדותיו לעם המצרי. הוא הסביר כי המאבק נגד ישראל לא יכול להצטמצם לזירה הצבאית בלבד, אלא חייב להתנהל במישורים רחבים, ובהם נשק האנרגיה, המישור המדיני, המישור הערבי ועוד. מצרים, טען סאדאת, צריכה להיות ערוכה למאבק בכל המישורים האלה. עם זאת, הדגיש, כי אם ידחה את העימות עם אויביה של מצרים ל-1974 ייחשב בעיני עצמו לבוגד בארצו. אין ספק שזהו ניסוח קיצוני מאוד של מחויבות הנשיא המצרי לפעול עוד ב-1973 כדי להניע תהליך מדיני ברוח העמדה המצרית.⁴²

האמריקנים לא הקנו חשיבות של ממש גם לאיומים שמסרו להם בחשאי אישים מצרים אחרים. למשל, באמצע מאי 1973 הבהיר מוחמד חאפז ראנס, מזכיר מפלגת השלטון במצרים, לדיפלומט אמריקני בקהיר כי מדיניותה של ארצות הברית, המשאירה את הפעילות בזירה המדינית בידי הצרדים, פירושה יציאה למלחמה. הוא אמר כי לאחר שש שנים שבהן הניחו למצרים להאמין כי החזרת השטחים בדרכים מדיניות היא אפשרות ממשית, מצרים מאוכזבת לשמוע כי אין ביכולתו של הממשל לכפות על הצרדים, קרי ישראל, הסדר ברוח העמדה המצרית. בנסיבות אלה, הסביר ראנס, מצרים חייבת לנקוט פעולה כלשהי כדי לממש את זכויותיה על השטחים. הוא הוסיף כי מצרים מוכנה להמתין עוד למימוש זכויותיה, אך אם יימשך הקיפאון לא תהיה לה בררה אלא לצאת למלחמה.⁴³ ידיעות על כוונות הערבים לפתוח במלחמה נגד ישראל המשיכו לזרום לווינגטון במהלך מאי. ב-5 במאי קיבל קיסינג'ר דיווח מראש ה-CIA שלזינגר ש'המטה הכללי המצרי קיבל הוראה להכין תכנית מפורטת לחציית התעלה, אך ה-CIA לא האמין שהדבר תואם את המטרות של סאדאת'.⁴⁴

41 שטיין, מדינאות אמיצה, עמ' 96. התבטאות זו הייתה בריאיון שהעניק סאדאת לעיתונאי ארנו דה בורצ'גריב (Arnaud de Borchgrave) מהירחון האמריקני ניווויק ופורסם ב-23 באפריל 1973. קוונדט מוסיף בעניין זה כי מיד עם סיום הריאיון עם סאדאת אץ בורצ'גריב למסור את נוסח הריאיון לקיסינג'ר, ראו: ויליאם קוונדט, עשור של החלטות: המדיניות האמריקנית כלפי הסכסוך הישראלי-ערבי, 1967-1976, הוצאת משרד הביטחון, תל אביב 1980, עמ' 174, הערה 48.

42 וונטיק ושלום (לעיל הערה 23), עמ' 230.

43 שם. לידי הממשל הגיע דיווח של שר החוץ הסובייטי אנדרי גרומיקו על שיחות שקיים עם איסמעיל בבירת המועצות. גרומיקו דיווח לשר החוץ הצרפתי מוריס שומאן כי התרשם שאם לא יהיה הסדר מדיני תפנה מצרים לפעילות מלחמתית.

44 Kissinger, *Years of Upheaval*, p. 461

איומים לפתיחת מלחמה החלו להגיע בראשית מאי גם מכיוון ברית המועצות. ב-7 במאי, בעת ההכנות לוועידת הפסגה בין ניקסון לליאוניד ברז'נייב (שהתכנסה כחודש ימים אחר כך), הזהירו ברז'נייב ושר החוץ הסובייטי אנדרי גרומיקו כי בהיעדר התקדמות באפיק המדיני במזרח התיכון גוברת הסכנה לפעולות אלימות ביזמת מצרים. ברז'נייב אף טען כי הקיפאון המדיני במזרח התיכון מקשה על מוסקבה לרסן את הערבים והוסיף כי מלחמה באזור זה עשויה לסבך גם את שתי מעצמות-העל.⁴⁵

קיסנינג'ר דחה את איומי הסובייטים מכיוון שראה בהם לוחמה פסיכולוגית שמטרתה לאלץ את ישראל להגמיש את עמדותיה בעניין תנאי ההסדר המדיני בינה לבין מצרים. הוא אף סבר כי איומים אלה ריקים מתוכן מכיוון שלמצרים אין כל אופציה צבאית וכי מלחמה ותבוסה מצרית נוספת תחליש גם את מעמדה של ברית המועצות במזרח התיכון.⁴⁶

קיסנינג'ר, שכאמור האמין כי הזמן משחק לטובתה של ארצות הברית וישראל, המשיך גם בשלב זה לדבוק בסברה, ששררה אז בקונצנזוס כמעט מלא בקרב קהילת המודיעין האמריקני, כי הסיכוי להתלקחות רבתי במזרח התיכון נמוכה. אך לנוכח הצטברות האזהרות מכל עבר, בדבר כוונתם של המצרים לפתוח במלחמה נגד ישראל, ובהיעדר התקדמות מדינית במזרח התיכון, לא יכול היה גם מדינאי שקול וקר רוח כקיסנינג'ר להישאר אדיש. ב-15 במאי כינס קיסנינג'ר את 'קבוצת הפעולה המיוחדת בווישינגטון' (Washington Special Actions Group, WSAG) על מנת לבחון את האיום האפשרי של מלחמה. בדיון זה ביטל ראש ה-CIA את האיומים של מצרים לפתוח במלחמה ואמר כי 'היכולות הצבאיות המצריות מוגבלות להתקפות אוויר ספורדיות לעבר ישראל [...] מצרים לא תהיה מסוגלת להחזיק אפילו בשטח קטן ממזרח לתעלה יותר משבוע ימים'.⁴⁷

בחודשי האביב של 1973 לא כל חברי קהילת הביון האמריקני היו שותפים לקונצנזוס שהסיכויים לפריצת מלחמה במזרח התיכון נמוכים. בדוח של אגף המחקר של מחלקת המדינה (INR) מ-17 במאי נאמר כי המשכו של הקיפאון המדיני במזרח התיכון יכול להביא לידי התפרצות אלימה באזור אם הנשיא המצרי סאדאת, למרות מודעותו לחולשתו של הצבא המצרי, יגיע למסקנה כי פריצתה של מלחמה 'תוביל למעורבות רבה יותר של ארצות הברית ושל ברית המועצות בתהליך המדיני [במזרח התיכון]'. בדוח גם נאמר כי אין לפסול על הסף את האפשרות כי סאדאת אינו מאמין כי יש ביכולתו של הצבא המצרי לנחול ניצחון צבאי מול ישראל. נהפוך הוא: 'אנשים רציונליים כמו סאדאת ואסד [נשיא סוריה] יחליטו לצאת למלחמה בידיעה ברורה כי ינחלו מפלה צבאית, אך בתקווה לניצחון מדיני על שולחן הדיונים', וזאת בעקבות התהליך המדיני שייפתח בסיומה של המלחמה.⁴⁸

Memorandum of Conversation between Leonid Brezhnev, General Secretary of the Central Committee and Dr. Henry Kissinger, Assistant to the President for National Security Affairs, 7.5.1973, NA, NPMP, NSC Files, HAK Office files, Box 75 45

Ibid.; Kissinger, *Years of Upheaval*, pp. 461-462 46

Kissinger, *Ibid.*, p. 462 47

U.S. Intelligence Community Staff, *The Performance*, p. 15 48

שבועיים אחר כך, ב־31 במאי 1973, פרסם ה־INR הערכה נוספת: 'אם הדיונים בעצרת האו"ם שיתקיימו בשבוע הבא לא יביאו לידי התקדמות בקיפאון המדיני בין ישראל למצרים, הערכתנו היא כי הסבירות לפרוץ מעשי איבה [במזרח התיכון] בסתיו עולה על 50 אחוזים'.⁴⁹ עוד נאמר:

יועצו לביטחון לאומי של סאדאת [חאפז איסמעיל] [...] חזר לאחרונה שוב ושוב כי מבחינתה של מצרים מצב של לא־מלחמה ולא־שלום הוא מסוכן יותר ממלחמה [...] ומשקף כנראה באופן מדויק את הרגשתו של סאדאת. במשך זמן רב העדיף סאדאת הסדר מדיני על פני חידוש הקרבות [...] [אך] העדויות האחרונות מלמדות כי לאחרונה הוא שוקל לפנות לאפיק הצבאי [...] אף על פי שאין לו אשליות כי מצרים תוכל להביס את ישראל בשדה הקרב. נראה שהוא כמעט השתכנע כי רק פעולות איבה מוגבלות נגד ישראל עשויות להוביל לשבירתו של הקיפאון המדיני באמצעות אילוץ של שתי מעצמות־העל להתערב ולכפות הסדר [על הצדדים במזרח התיכון]. נראה כי סאדאת הולך ומגיע למסקנה כי כדי להשיג את תשומת הלב האמריקנית פעולה צבאית היא חיונית. ההחלטה היחידה היא העיתוי וההיקף של מהלך כזה'.⁵⁰

ראש ה־INR ריי קליין העביר הערכה זו למזכיר המדינה רוג'רס.⁵¹ נראה כי מזכיר המדינה הודאג מתוכנו של רוח זה, ואילו קיסינג'ר לא מצא לנכון לצאת ביזמה אמריקנית חדשה במזרח התיכון וסבר כי אפשר להמשיך בסטטוס־קוו. הנשיא ניקסון, הטרור כולו בפרשת ווטרגייט, העניק ליועצו לביטחון לאומי יד חופשית בניהול ענייני המזרח התיכון. אם כן, במהלך חודשי האביב והקיץ של 1973, ניסה מזכיר המדינה רוג'רס לקדם את התהליך המדיני בין ישראל למצרים. נראה כי שוכנע שהמשך הקיפאון המדיני במזרח התיכון יוביל למלחמה באזור ועל כן על ושינגטון לצאת ביזמה מדינית על מנת לקדם את התהליך המדיני בין ישראל למצרים.

ב־28 ביוני 1973 פרס רוג'רס את תכניתו לפני הנשיא ניקסון וביקש את אישורו. רוג'רס הציע כי ארצות הברית תפעל כדי לשכנע את ישראל ומצרים לפתוח בשיחות חשאיות ביניהן, בתיווכה של ארצות הברית, כדי ליישב את הסכסוך על יסוד החלטת מועצת הביטחון 242 ועל יסוד הסכמתן כי אין בהחלטה זו כדי לשלול או לחייב נסיגה ישראלית לגבולות 4 ביוני 1967. רוג'רס ציין כי תחילה בכוונתו לפנות לשגריר הישראלי דיניץ

Ibid., p. 16 49

Ibid. 50

51 קליין היה מהיחידים בקהילת המודיעין האמריקנית שהתריעו כי הסיכויים למלחמה במזרח התיכון גבוהים. לאחר פרישתו מתפקידו פרסם קליין מאמר ביקורת חריף ביותר ושם תקף את אופן פעילותם של זרועות הביזון השונות בארצות הברית בתקופת נשיאותו של ניקסון. במאמר זה עסק קליין בנסיבות שהובילו לכישלון המודיעין האמריקני בנוגע למלחמת יום הכיפורים, ראו: Ray S. Cline, 'Policy without Intelligence', *Foreign Policy*, 17 (Winter 1974-1975), pp. 121-135

ולדון עמו בהצעתו זו, ולאחר שישמע את תגובתה של ישראל הוא מתכוון לפנות לנשיא ניקסון ולדון בהצעה בטרם יפרוס את הצעתו לפני המצרים.⁵² מזכיר המדינה האמריקני היה ער לנזקים העלולים להיגרם לאינטרסים האמריקניים אם יימשך הקיפאון המדיני במזרח התיכון. בפנותו לנשיא ניקסון בהרחבה מדוע לדעתו בשלו התנאים לצאת ביזמה אמריקנית חדשה למזרח התיכון ומנה את הסכנות החמורות האורבות לאינטרסים האמריקניים לנוכח המשך הקיפאון המדיני באזור זה.⁵³ את תגובתו זו של הנשיא ליזמת רוג'רס מסר תאודור אליוט, ממלא מקום מזכיר המדינה, לעוזרו לענייני המזרח התיכון ג'וזף סיקו ולמזכיר המדינה עצמו. אף שבמסמך נכתב כי הנשיא ניקסון התנגד ליזמת רוג'רס, משום שציפה לתגובתו של ברז'נייב להצעות שהפנה אליו ימים אחדים קודם לכן, אפשר להציע הסבר אחר לעמדת הנשיא. בתקופה זו, שבה למעשה השתלט קיסינג'ר על מדיניות החוץ האמריקנית כולה ומעמדו של רוג'רס היה רופף לחלוטין, לא הנשיא וודאי שלא קיסינג'ר לא היו מעוניינים שמעמדו של רוג'רס ישוקם אם יזמה זו אכן תצא אל הפועל. לא מן הנמנע שקיסינג'ר עצמו הוא ששכנע את הנשיא ניקסון להטיל וטו על תכנית רוג'רס. יש לזכור כי כשהציע רוג'רס את הצעתו לניקסון היו היחסים בין הנשיא למזכיר המדינה מעורערים עד היסוד, והנשיא אף שלח את הגנרל אלכסנדר הייג, ראש צוות הבית הלבן בממשל ניקסון באותה העת, לשכנע את רוג'רס להגיש את התפטרותו כדי שיוכל למנות את קיסינג'ר תחתיו.⁵⁴ על פי רוח גראהם, במהלך חודשי הקיץ של 1973 קהילת המודיעין האמריקני השתכנעה יותר ויותר כי מאחורי איומיו של סאדאת לצאת למלחמה אין ממש: 'הם [קהילת המודיעין] שוכנעו כי המלך [הסעודי] פייצל וכן בריתו סאדאת נחוישים להשתמש בנשק הנפט על מנת להפעיל לחצים על ארצות הברית ולשכנעה לאלץ את ישראל לסגת מהשטחים הכבושים, שזוהי האפשרות [היחידה] שנראית מבחינתם כבת ביצוע, ועל כן אין צורך לחשוב כי הערכים יפתחו בפעולות צבאיות'.⁵⁵ במאי 1973 אגף המחקר של מחלקת המדינה סבר כי הסבירות לפריצתה של מלחמה במזרח התיכון בששת החודשים הבאים היא 'יותר מחמישים אחוזים', אך גם היא עד מהרה

Secretary of State Rogers to Nixon, 'Next Steps on the Middle East', 28.6.1973, NA, 52
Record Group 59, Department of State Records, RG 59, Subject-Numeric Files 1970-
1973, Box 2081, Pol 27-14, Arab-Isr.

Ibid. 53

Theodore Eliot, Jr., Executive Secretary State Department, Memorandum for 54
the Record, 'Next Steps on the Middle East', 29.6.1973, NA, Record Group 59,
Department of State Records, Subject-Numeric Files 1970-1973, Pol 27-14 Arab-Isr;
Robert Dallek, *Partners in Power: Nixon and Kissinger*, Harper Colins, New York
2007, p. 506

U.S. Intelligence Community Staff, *The Performance*, p. 16 55
בעיקר לנסיגה משטחי סיני.

ישרה קו עם שאר ארגוני המודיעין האמריקניים. כפי שנראה בהמשך הדברים, בשבועות שלפני פרוץ המלחמה סבר ה-*INR* כי 'האווירה הפוליטית במדינות ערב היא נגד מהלך צבאי גדול עתה נגד ישראל'.

הערכות קהילת המודיעין האמריקני בשבוע שלפני פרוץ המלחמה - (30 בספטמבר - 6 באוקטובר 1973) ובימים הראשונים של המלחמה

ב-30 בספטמבר 1973 הודאג מזכיר המדינה האמריקני קיסינג'ר, על פי עדותו שלו, מריכוזי טנקים רבים של הצבא הסורי מול רמת הגולן. קיסינג'ר פנה אל ה-*CIA* ואל ה-*INR* וביקש את הערכותיהם בכל הקשור לכוונות הסורים. עוד באותו היום מיהר ה-*INR* לשלוח לקיסינג'ר הערכת מצב מרגיעה: 'ישנם דיווחים המוסרים כי סוריה מתכוננת לתקוף את ישראל, אך הם חסרים ראיות חותכות. לדעתנו האווירה הפוליטית במדינות ערב עתה היא נגד מהלך צבאי רחב היקף נגד ישראל בזמן הקרוב. אין לשלול תגובה סורית מצומצמת יותר למכה שספג חיל האוויר הסורי ב-13 בספטמבר'.⁵⁶

דוח ה-*INR* עסק רק באפשרות של פעולה צבאית בעלת היקף מוגבל נגד ישראל מטעם סוריה ועל כן אין לראות בדוח זה אזהרה למזכיר המדינה מפני אפשרות להתקפה כוללת של סוריה על ישראל. זאת ועוד, הדוח עסק בסוריה ולא במצרים. הדוח לא עסק כלל באפשרות של תקיפה מצרית-סורית משולבת על ישראל.

דוח ה-*CIA* היה מרגיע אף הוא. בדוח נאמר כי הסורים לא יצאו למהלך צבאי גדול נגד ישראל ללא שיתוף פעולה מלא מצדה של מצרים. בדוח זה, כמו בהערכות קודמות שהתגבשו בקרב קהילת המודיעין האמריקני במהלך החודשים שלפני פרוץ המלחמה, נכתב כי יציאה למלחמה מצדו של סאדאת הוא צעד לא רציונלי מכיוון שהנשיא המצרי מודע היטב לעליונותה הצבאית הברורה של ישראל על פני כל צבאות ערב גם יחד. מכאן יצאה ההערכה כי סאדאת 'מחפש דרכים לא צבאיות שבאמצעותן יוכל לקדם את מטרותיו', דהיינו להשיב את שטחי סיני.⁵⁷

בימים שלפני פרוץ מלחמת יום הכיפורים לא הייתה ארצות הברית מוכנה כלל למלחמה הקרבה ובאה. הערכות המודיעין האמריקני תאמו את ההנחה הישראלית שמצרים לא תסתכן בתקיפת תעלת סואץ וביצורי בר-לב עד שתשיג יתרון אווירי על ישראל.⁵⁸ העיוורון

56 Ibid., pp. 2-3, וראו גם: Kissinger, *Years of Upheaval*, pp. 463-464. ב-13 בספטמבר 1973 היה קרב אווירי מול חופי סוריה. דובר צה"ל מסר כי בקרב הופלו 13 מטוסי מיג. ראו למשל באתר ביטאון חיל האוויר: <http://www.iaf.org.il/1274-22030-he/IAF.aspx>

57 U.S. Intelligence Community Staff, *The Performance*, p. 15

58 Abba Eben, *Personal Witness: Israel through My Eyes*, G. P. Putnam and Sons, New York 1992, p. 523

כישלון המודיעין האמריקני בדרך אל מלחמת יום הכיפורים

המודיעיני בווינגטון, שהיה תוצאה של ההונאה הערבית ושל ההונאה העצמית בישראל, נמשך עד פרוץ הקרבות ממש ואף אחר כך. גם מידע שהגיע לזרועות הביון השונות בארצות הברית, על ריכוזי כוחות גדולים של סוריה ומצרים בסמוך לגבול הישראלי, ימים ספורים לפני תחילת הקרבות, לא שינו בווינגטון את ההערכות שלפיהן מדובר בתמרונים צבאיים בלבד. למשל, בדוח של סוכנות המודיעין של משרד ההגנה האמריקני ה-DIA מ-3 באוקטובר 1973, נאמר: 'תנועת הגייסות בסוריה והמוכנות הצבאית במצרים מוערכות כצירוף מקרים ואינן מתוכננות להוביל למעשי איבה גדולים'.⁵⁹

בדוח הארגון, שעות ספורות לפני פרוץ הקרבות נאמר: 'תרגיל הגיוס הגדול הנערך עכשיו עשוי להיות מאמץ לשיכוך בעיות פנימיות [במצרים] ולא רק לשיפור היכולות הצבאיות. גיוס חלקי של כוח אדם, הגברת המוכנות ביחידות מבודדות והידוק ביטחון הקשר מוערכים כחלק משגרת תרגילים [...] אין עדיין סימנים צבאיים או מדיניים להכנות מצריות לחדוש מעשי האיבה נגד ישראל'.⁶⁰

סוכנות הביון המרכזי של ארצות הברית ה-CIA סברה אף היא כי מדובר בתרגילים צבאיים רחבי היקף שעורכים צבאות מצרים וסוריה. בדוח של ארגון זה, שעות ספורות לפני פרוץ הקרבות נאמר:

התרגיל והכוננות במצרים הם אמנם בהיקף גדול ומציאותי מבעבר, אבל לא נראה שיש בהם הכנה למתקפה צבאית נגד ישראל [...] גוברת הדאגה ההדדית בישראל ובמדינות ערב מהפעילות הצבאית בצד השני, אך דומה ששום צד לא נוטה ליזום מעשי איבה. מבחינת מצרים, אין היגיון רב ביזמה צבאית. כמעט ודאי שסיכוב נוסף [של מלחמה נגד ישראל] יחריב את מאמצי סאדאת להמרצת הכלכלה [בארצו]. אסד [הנשיא הסורי] זהיר בדרך כלל, הרפתקה צבאית עכשיו תהיה מבחינתו התאבדות, והוא אמר זאת בעצמו.⁶¹

ב-4 באוקטובר חיברה 'ועדת המעקב המשותפת של קהילת הביון האמריקני' (United Stated Intelligence Board, USIB)⁶² הערכת מצב זהירה יותר בנוגע לסבירות של מלחמה במזרח התיכון. ואולם גם בהערכת מצב זו נאמר כי לכל היותר ייתכנו תקריות מקומיות ומוגבלות של מצרים וסוריה נגד ישראל: 'אנו ממשיכים לחשוב כי אין זה סביר שיפרצו מעשי איבה בקנה מידה גדול בין הערבים לבין ישראל בטווח המידי, אם כי עלתה הסבירות למעשי איבה מקומיים בגלל עלייה בריכוז הכוחות הסוריים באזור רמת הגולן.

U.S. Intelligence Community Staff, *The Performance*, p. 3 59

Ibid. 60

Ibid. 61

ועדת המעקב המשותפת של קהילת הביון האמריקני הורכבה מהארגונים האלה: ארגון הביון המרכזי (CIA), ארגון המודיעין של משרד ההגנה האמריקני (DIA), אגף המחקר שבמחלקת המדינה (INR) והמועצה לביטחון לאומי (NSA).

התרגילים הצבאיים של צבא מצרים הנערכים מספטמבר האחרון יכולים אף הם לתרום לאפשרות של תקריות מקומיות.⁶³

גם כשגברה בישראל הדאגה מפרוץ מלחמה המשיכה קהילת המודיעין האמריקני לדבוק בקונצפציה שלפיה כוחו העדיף של צה"ל ירתיע את מצרים וסוריה ועל כן ההסתברות לתקיפה ערבית על ישראל נמוכה. אם עד 3 באוקטובר ההערכה הרשמית של אמ"ן הייתה כי לא סביר כלל שתפרוץ מלחמה, הרי אירועי 4 ו-5 באוקטובר החלו להטיל צל של ספק על הערכה זו. ב-4 באוקטובר 1973 ליקט אמ"ן שורה של אותות שרמזו כי תקיפה מצרית-סורית ממשמשת ובאה. מקור השאי רם דרג (הסוכן המצרי מרואן) הזהיר את המוסד מפני אפשרות של תקיפה מצרית-סורית מתואמת. סיורים אוויריים של חיל האוויר הישראלי הבחינו בעלייה ניכרת בפריסת התותחים המצריים לאורך תעלת סואץ ומשפחות היועצים הסובייטיים החלו להתפנות ממצרים ומסוריה.⁶⁴

אף על פי שגם בשלב זה המשיך אמ"ן להחזיק בסברה כי האפשרות למלחמה 'נמוכה' בחרה ראש הממשלה מאיר לשתף את ארצות הברית בדאגותיה לנוכח ההתפתחויות החדשות. השדר של ישראל לארצות הברית היה מורכב משני מסרים: מסר אישי מראש הממשלה מאיר למזכיר המדינה קיסינג'ר והערכה מודיעינית של המצב של אמ"ן.⁶⁵ את המסר האישי לקיסינג'ר קיבל סגנו ברנט סקוקרופט, מכיוון שמזכיר המדינה האמריקני היה באותה העת במושב השנתי של העצרת הכללית של האו"ם בניו יורק. במסר נאמר כי:

א. המידע שהצטבר אצלנו חייב אותנו לקחת בחשבון שמערך הכוחות של האויב נובע מאחד משני מניעים: (1) הערכה בתום לב מצד אחת משתי המדינות (סוריה או מצרים) שאנחנו מתכווננים להתקיף את שתיהן או אחת מהן; (2) כוונה מצדן, או מצד אחת מהן, להתקיף אותנו.

ב. אם ההתפתחות באה מחששותיהן מפעולה מצדנו, חששות כאלה הם חסרי יסוד לחלוטין. אנו רוצים להבטיח לו אישית של ישראל אין שום כוונות להתחיל בפעולה צבאית נגד סוריה או מצרים, להפך, שואפים לתרום להרגעת המתח הצבאי באזור. לכן אנו מבקשים באמצעותו האדיבה להודיע לערבים ולסובייטים על גישתנו, במגמה להפיג את חששותיהם ולהחזיר שקט לאזור.

U.S. Intelligence Community Staff, *The Performance*, p. 2 63

ברייסוף, הצופה שנדרם, עמ' 287-294. 64

65 בהערכת המודיעין שנשלחה במברק אישי של ראש הממשלה מאיר לקיסינג'ר נאמר: 'אנו [אמ"ן] מייחסים סבירות נמוכה לאפשרות של פתיחת מבצע צבאי נגד ישראל על ידי שני הצבאות [סוריה ומצרים]. הפינוי האפשרי של הסובייטים על-ידי מטוסים אזרחיים ועזיבתן הצפויה של רוב האוניות הסובייטיות את נמלי אלכסנדריה ופורט סעיד יכולה להיות תוצאה של משבר ביחסים הסובייטיים עם מצרים וסוריה או תוצאה של הערכה סובייטית שמעשי איבה עומדים לפרוץ במזרח התיכון', בתוך: ברייסוף, הצופה שנדרם, עמ' 332.

ג. אם סוריה או מצרים מתכוונות להתקיף חשוב להבהיר להן מראש שישראל תגיב בחזקה ובכוח רב. היינו רוצים שיביא זאת לידיעת הערבים והסובייטים באמצעים העומדים לרשותו.⁶⁶

בבוקרו של יום הכיפורים 6 באוקטובר, שעות ספורות לפני פרוץ המלחמה, זימנה לפגישה ראש הממשלה מאיר את שגריר ארצות הברית בישראל קנת קיטינג. באותן השעות המשיכה ארצות הברית לדבוק בהנחה כי צבאות סוריה ומצרים נערכו באופן הגנתי. לעומת זאת בעקבות מידע שהעביר ראש המוסד זמיר, לאחר שנפגש בלונדון עם הסוכן מרואן, הבינה ישראל כי המלחמה עומדת לפרוץ בתוך שעות ספורות ועל כן ביקשה ליידע את האמריקנים בדחיפות. בהתייעצות ראש הממשלה בתל אביב ביום כיפור, בשעה 08:05, שעות ספורות לפני פרוץ הקרבות, מסר שר הביטחון דיין כי יש חילוקי דעות עם ארצות הברית 'האמריקנים' הודיעו עד עכשיו שאינם רואים הכנות למלחמה, אך עם זאת 'אף אינם יודעים להסביר הוצאת המשפחות של הרוסים [...] עניין יציאת הרוסים הפך כבר להיות בקנה מידה גדול'. דיין הוסיף וציין כי לנוכח פערים אלה בין ושינגטון לירושלים 'צריך לעשות אתם עימות מודיעיני פה ובארצות הברית [...] הם הרבה דברים אינם יודעים להסביר [...] חיוני עתה לנסות ולהתיישב מודיעינית עם האמריקאים'.⁶⁷

בסיומה של הפגישה בין ראש הממשלה מאיר לשגריר האמריקני שלח קיטינג מברק לקיטינג'ר. במברק נאמר כי מאיר מסרה שישראל קיבלה מידע 'ממקור ראשון במצרים', הכוונה הייתה לסוכן המוסד מרואן, שעומדים לתקוף את ישראל בתוך שש שעות. עוד נמסר בשרד כי מאיר אמרה לקיטינג: 'אנחנו בצרות', אך יחד עם זאת הבטיחה כי ישראל לא תפתח במלחמת מנע, על מנת למנוע שפיכות דמים וכדי להימנע מן הסטיגמה של 'התוקף הראשון'.⁶⁸

Deputy Assistant to the President for National Security Brent Scowcroft to Kissinger, 66
5.10.1973, Enclosing Message from Israeli Prime Minister Golda Meir (passed through
Israeli Chargé Shalev), NA, NPMP, HAKO, box 136, Dinitz 46.1974 [sic]-Oct. 31,
1973

סיכום התייעצות אצל ראש הממשלה, תל אביב, יום כיפור, 6.10.1973, שעה 08:05, ראו באתר
האינטרנט: <http://my.ynet.co.il/pic/news/yk%206%2010%2008%2005%20.pdf> (אוחזר
באוגוסט 2012).

U.S. Embassy Israel, Cable 7766 to Department of State, 6.10.1973: 'GOI Concern 68
About Possible Syrian and Egyptian Attack Today', NA, NPMP, NSCF, Box 1173,
1973 War (Middle East) 6 October, File No. 1 (1 of 2). מרואן 'המלאך' נפגש עם ראש
המוסד זמיר בלונדון בשעות הערב של 5 באוקטובר 1973. המלאך מסר לזמיר כי סאדאת 'מתכוון
לצאת למלחמה מחר'. הוא אף פירט באוזני זמיר את הפרטים העיקריים של תכנית המלחמה
הערכנית של מצרים וכי בשלב הראשון המצרים אמנם מתכוונים לבצע 'צליחה רחבה' של תעלת
סואץ אך כוחותיהם יתקדמו 'למרחק של כשבעה קילומטרים [בלברד] מזרחית לתעלה'. זמיר העביר
את תוכן המפגש עם מרואן, באמצעות מברק, למטה המוסד בתל אביב בשעות הבוקר המוקדמות
של 6 באוקטובר 1973. על תוכנה של פגישה חשובה זו ראו: ברייטסוף, המלאך, עמ' 254-250.

ואולם נראה כי גם תוכן מברקו זה של קיטינג לא אותת לווינגטון על הסכנה. ברוח שהכין ויליאם קוונדט מהמועצה לביטחון לאומי מאותו היום, 6 באוקטובר 1973, הוא ניסה לפרש את האירועים האחרונים במזרח התיכון. קוונדט העריך כי 'הכוננות הגבוהה שהוכרזה בצבא המצרי, הצבת כוחות טוריים ברמת הגולן ופינוי היועצים הסובייטיים יכול ללמד כי לברית המועצות נודע על פתיחתה הקרובה מאוד של המלחמה, ואולם אפשרות נוספת היא כי פרץ משבר גדול ביחסים בין ברית המועצות למדינות ערב'.⁶⁹

נראה כי גם בשלב זה המשיך המודיעין האמריקני להמעיט בהסתברות של התקפה ערבית על ישראל.

קבוצת הפעולה המיוחדת בווינגטון עתידה הייתה להתכנס לישיבה בחדר המצב בבית הלבן בתוך שעות ספורות על מנת לדון בהתפתחויות האחרונות במזרח התיכון. קיטינגר עצמו לא השתתף בישיבה זו מכיוון שבאותה העת היה כאמור בעצרת השנתית באו"ם בניו יורק. בטרם כונסה קבוצת הפעולה המיוחדת כתב קיטינגר מברק לניקסון ובו מסר לו על השדר של קיטינג והעריך כי חששותיה של ישראל מפני התקפה אפשרית של סוריה ומצרים מוצדקות.⁷⁰

נראה כי בשלב זה שוכנע קיטינגר כי גבוהה הסבירות לפריצתה של מלחמה בשעות הקרובות. למרות זאת בחר שלא להעביר את הערכתו זו לידיעתה של קבוצת הפעולה המיוחדת. הוא אף לא הרגיש צורך לפנות למזכ"ל האו"ם קורט ולדהיים ולבקש ממנו כינוס מיוחד של מועצת הביטחון לנוכח ההתפתחויות האחרונות במזרח התיכון. תחת זאת, בחר מזכיר המדינה האמריקני לפנות לשגריר ברית המועצות בארצות הברית אנטולי דוברנין בבקשה לפעול לריסונם של הערבים. הוא אף פנה לשר החוץ המצרי מוחמד אל-זיאט (Zayyat) ולמלך חוסיין וביקש מהם כי ממשלותיהם יפעלו באיפוק ובריסון. לבסוף פנה מזכיר המדינה האמריקני לציר ישראל בווינגטון מרדכי שלו והזהיר את ישראל מפני כל מתקפת מנע שהיא.⁷¹

בתדריך של האלוף זעירא לאנשי השגרירות האמריקנית בתל אביב, שעות ספורות לפני תחילת הקרבות, אמר ראש אמ"ן כי עד יום שישי 5 באוקטובר 1973, התלבטה ישראל אם ההיערכות המצרית באזור תעלת סואץ היא הגנתית או התקפית, אולם בשבת בבוקר הגיעה ישראל למסקנה שפני מצרים להתקפה ועל כן הונהג הגיוס החלקי והפומבי, וזאת על מנת לאותת למצרים כי כוונותיהם נחשפו ואין עוד טעם בניסיון התקפת הפתע. אנשי השגרירות האמריקנית דיווחו לווינגטון על תנועות הגיוס בישראל וכי בבתי

Memorandum from William B. Quandt to Brent Scowcroft, 'Arab-Israeli Tensions', 69 6.10.1973, NA, NPMP, NSCF, box 1173, 1973 War (Middle East) 6 October 1973 File No. 1 (1 of 2)

Message from Secretary Kissinger, New York, to White House Situation Room, for 70 delivery to President Nixon at 9:00 a.m., 6.10.1973, Ibid., box 664, Middle East War Memos & Misc. October 1-17, 1973

Ibid. 71

הכנסת המלאים מפה לפה 'נכללו הודעות הגיוס בנוסח התפילה'. השגרירות אף דיווחה כי בשארם א־שייח', שבאותה עת הייתה בשליטת ישראל, הושמעה צפירת אזעקה כבר בליל 5 באוקטובר וכי התיירים הצטוו לפנות את אתרי הנופש עד לשעה 10 בבוקרו של יום השבת.⁷²

אולם למרות מידע זה שהגיע מושינגטון, שהעיד כי גם אמ"ן, שסבר קודם כי הסבירות למלחמה נמוכה, סבור עתה כי המצרים מתכוננים לפתוח במלחמה נגד ישראל בשעות הקרובות, המשיכה קהילת המודיעין האמריקני לדבוק בסברה כי אין פני הערבים מועדות למתקפה כוללת נגד ישראל.

כשעה לפני שכוחות הצבא המצרי צלחו את תעלת סואץ והכוחות הסוריים תקפו ברמת הגולן, דיווחו קציני ה־DIA, בעקבות הודעתה הפומבית של ישראל על גיוס חלקי של כוחות המילואים, כי אין סימנים ליכולת מצרית לצלוח את התעלה או לתיאום מצריו־סורי; אין ידיעות מודיעיניות על כוונות מסוג זה; הצבא המצרי עורך תמרונים צבאיים והעלה את מצב הכוננות כאמצעי זהירות בתקופת חג הרמדאן; הסורים ריכזו כוחות ברמת הגולן מחשש למתקפה ישראלית. הרוח הוסיף וציין כי 'לא המצרים ולא הסורים מסוגלים לפתוח במתקפה בקנה מידה גדול לא באזור התעלה ולא באזור רמת הגולן'. 'מכל מקום', הרגיע הרוח, 'לחיל האוויר הישראלי עליונות ברורה ויוכל בנקל להשמיד את כוחות מצרים וסוריה'. הרוח נחתם באותה נימה שאננה שאפיינה את קהילת הביון האמריקנית בחודשים שלפני מלחמת יום הכיפורים: 'אין סימנים המעידים על העלאת מצב הכוננות בקרב כוחות הצבא הישראליים ואין סימנים אחרים המעידים על כוונות הערבים לפתוח במעשי איבה. זאת ועוד, אין ראיות שמצרים וסוריה תיאמו ביניהן תכניות צבאיות כלשהן'.⁷³

ואכן המסמכים האמריקנים ממחישים לנו, על פי דוגמה זו ועל פי דוגמאות רבות אחרות, עד כמה נסחפה קהילת המודיעין האמריקני, ובייחוד סוכנות המודיעין של משרד ההגנה ה־DIA, אחר הערכת היתר הישראלית לכוחו של צה"ל והערכת החסר לנכונותן של מצרים וסוריה לצאת למהלך צבאי בקנה מידה גדול נגד ישראל, מהלך שכינה ראש אמ"ן זעירא, שעה קלה לפני פרוץ הקרבות, בבוקרו של 6 באוקטובר: 'מתקפת התאבדות'.⁷⁴

המודיעין האמריקני המשיך לדבוק בסגנונו השאנן ונטול הספקות גם לאחר פרוץ המלחמה. כשהתכנסה קבוצת הפעולה המיוחדת לישיבה בושינגטון כבר היה ברור לכול

Telegram to DIA Re: IDF [Israeli Defense Forces] Mobilization, 6.10.1973, folder 72
1973 Middle East War: File 1, 6.10.1973 (1 of 2), NA, NPMS, Box 1173; Saunders
Files: Middle East Negotiations, NSC Files

DIA [Defense Intelligence Agency] Spot Report #1 Re: Israeli Mobilization, 6.10.1973, 73
0700 EDT, folder 1973 Middle East War: File 1, 6.10.1973 (1 of 2), Box 1173, NA,
NPMS Saunders Files: Middle East Negotiations; NSC Files

Telegram to DIA Re: IDF Mobilization, 6.10.1973, folder 1973 Middle East War: File 74
1, 6.10.1973 (1 of 2), Box 1173; NA, NPMS, Saunders Files: Middle East Negotiations,
NSC Files

כי החלו מעשי האיבה במזרח התיכון. בדיון נאמר: 'אנחנו [קהילת המודיעין האמריקני] איננו יכולים למצוא עדות כלשהי למתקפה כללית ומתואמת מצרית-סורית בתעלת סואץ וברמת הגולן. העדויות מלמדות על מצב של פעולה-תגובה [...] פעולות האיבה הנוכחיות נראות כתוצאה של מצב זה'.⁷⁵

קיסינג'ר מתאר בזיכרונותיו כי ראש ה-CIA קולבי, כמו הרוב המכריע של הנוכחים בישיבה, נטה להאמין לטענות רדיו המשק כי 'ישראל היא זו שפתחה במלחמה [...] [וכי] אין הוכחות קשות של מתקפה מתואמת בין מצרים לבין סוריה'. מזכיר משרד ההגנה האמריקני שלינגר האמין אף הוא שישראל היא זו שפתחה במלחמה. הוא טען כי אף על פי שסוריה איננה נהנית מאמינות גבוהה, הרי שגם אם טענות הסורים כוזבות תהיה זו הפעם הראשונה בעשרים השנים האחרונות שישראל לא פתחה במלחמה במזרח התיכון. מזכיר ההגנה סיכם: 'אני פשוט אינני מוצא כל מניע לצד המצרי-סורי לפתוח במלחמה'. יושב ראש המטות המשולבים האדמירל תומס מורר העלה את הסברה שאפשר כי ישראל תקפה ראשונה על מנת למנוע את הצבתן של מערכות הגנה אוויריות מתקדמות במצרים ובסוריה. היחיד שהתנגד לקונצנזוס המסתמן היה סגנו של סיסקו רוי אתרטון. הוא טען כי 'זהו היום הפחות סביר בלוח השנה [יום הכיפורים] שבו תיזום ישראל [מלחמה] וכי לא היו סימנים להכנות ישראליות לכך'.⁷⁶

הכשל המודיעיני בקרב קהילת המודיעין האמריקני המשיך גם בימי המלחמה הראשונים. למשל, המודיעין האמריקני הלך שולל אחר תחושת הניצחון הכוזבת ששידרו מנהיגי ישראל ובראשם שר הביטחון דיין לארצות הברית בימי המלחמה הראשונים. ביום השני למלחמה, 7 באוקטובר, דיווח ה-DIA על הצלחותיה של ישראל בחזית הדרום ובחזית הצפון ועל אבדות מעטות של צה"ל. זאת ועוד, הרוח ציין כי 'שר הביטחון דיין הצהיר כי אף על פי שהכוחות המצרים צלחו בלילה שעבר את תעלת סואץ והשתלטו על כמה מעוזים, מעריך צה"ל כי הוא יהיה בשליטה מלאה במצב בתוך פרק זמן קצר'.⁷⁷ כידוע המציאות בשטח הייתה שונה לחלוטין.

כוחות השריון הסוריים חדרו לתוך רמת הגולן ושטפו את צה"ל מכל עבר. כוחות צליחה מצריים עשו את דרכם לגדה המזרחית של תעלת סואץ, אל מעוזי צה"ל. חילות האוויר של מצרים ושל סוריה תקפו אף הם וחיפו בהצלחה רבה על ההתקדמות המהירה של צבאותיהם. לצה"ל היו קרבות בלימה קשים ביותר והוא ספג אבדות רבות. בימי המלחמה הראשונים ספגה ישראל לא רק אבדות כבדות בנפש ובציוד צבאי, אלא שכמה ממקבלי ההחלטות הבכירים ביותר סבלו ממצוקה נפשית קשה, שהגיעה לשיאה ביום השני למלחמה, שהיה היום הקשה ביותר לצה"ל. תחת לחץ זה כרעו כמה ממנהיגי המלחמה

Kissinger, *Years of Upheaval*, p. 458 75

Ibid. 76

DIA Spot Report #3, Re: Middle East Hostilities, 7.10.1973, 0200 EDT, folder 1973, 77

Middle East War: File 2, 7.10.1973, Box 1173; NA, NPMS, Saunders Files: Middle East Negotiations; NSC Files

הישראלים, ובראשם שר הביטחון דיין, שעד אותו יום היה הסמכות הביטחונית העליונה והבלתי מעורערת.

הערכת המצב של דיין באותו היום וההחלטות השגויות שקיבל שיקפו נאמנה את החרדה העצומה שנקלע אליה. למשל, במוצב הפיקוד באום חשיבה, נתקף דיין בפניקה ובתחושה אפוקליפטית חזקה לנוכח המצב בקשה בחזית הדרום. רחבעם זאבי, שהיה עם דיין בבונקר הפיקוד, סיפר כי שר הביטחון נחרד מהמצב הקשה בחזית זו ואמר: 'בין תל-אביב לאבו עגילה אין אפילו טנק אחד וזהו חורבן הבית השלישי'. קודם לכן, כשביקר דיין במוצב פיקוד צפון בהר כנען, הושפע שר הביטחון קשות מהמידע הקשה שנמסר לו על מצבו של צה"ל אל מול הסורים ומהאווירה הקשה ששררה בקרב המפקדים בפיקוד. בשיחתו עם מפקד חיל האוויר בני פלד, אמר שר הביטחון כי 'הבית השלישי בסכנה'.⁷⁸ ב-7 באוקטובר 1973, בשעה 14:50, התכנס קבינט המלחמה של ממשלת ישראל: ראש הממשלה מאיר, סגנה אלון, שר הביטחון דיין, השר גלילי והרמטכ"ל אלעזר. הדובר הראשי בדיון היה דיין, שחזר זה עתה מביקור בחזית הדרום ובחזית הצפון וקיבל תמונת מצב עגומה עד מאוד בכל הקשור למצבו של צה"ל אל מול צבאות מצרים וסוריה. דיין לא הסתיר מהנוכחים בדיון את מלוא חומרת המצב בשדה הקרב באותה העת ואף לא את אחריותו האישית למצב. זאת ועוד, בדבריו של שר הביטחון בולטת הודאתו הפנה בשגיאה העיקרית שלו, של הממשלה ושל המטכ"ל לפני פרוץ הקרבות – הערכת יתר של צה"ל והערכת חסר של מצרים וסוריה:

לא הערכתי די את כוח האויב, את המשקל הלוחמני שלו, והגזמתי בהערכת הכוחות שלנו וביכולתם לעמוד [...] הייתה לנו הערכה המבוססת על המלחמה הקודמת, והיא לא הייתה נכונה. לנו ולאחרים הייתה הערכה לא נכונה [...] הערכים הרבה יותר טובים מאשר קודם. יש בידיהם נשק רב [...] כמויות הנשק שלהם אפקטיביות. היתרון המוסרי שלנו אינו עומד מול המסה הזאת. המספרים האלה הם מכריעים מאד [...] יש לנו בעיה של יחסי כוחות קשים מאד [...] צריך להיות מוכנים למלחמה ארוכה [...] יפלו הרבה אנשים.⁷⁹

נראה כי בשר הביטחון אחזה פניקה רבתי אל מול המצב בשתי החזיתות, מול המצרים ומול הסורים.

לנוכח המצב הקשה של צה"ל באותה העת, בעיקר לאחר הצליחה המצרית הגדולה את תעלת סואץ, הציע שר הביטחון לסגת מאזור התעלה, לפנות את מוצבי צה"ל באזור ואף להפקיר חלק מהפצועים בשטח:

78 בר-יוסף, הצופה שנדרם, עמ' 389-390.

79 דיון אצל ראש הממשלה ב-7.10.1973, שעה 14:50, ראו באתר האינטרנט: [http://my.ynet.co.il/pic/news/yk%207%2010%2014%2050%20%20%20\(2\).pdf](http://my.ynet.co.il/pic/news/yk%207%2010%2014%2050%20%20%20(2).pdf) (אוחזר באוגוסט 2012).

בחזית הדרום, אני מציע כי נייצב קו על המיתלה. נוותר על קו התעלה, ונתייצב על קו המיצרים, שלושים או כמה ק"מ מן התעלה. אני מציע כי הלילה נתן הוראה לפנות את העמדות שאין סיכוי להגיע אליהן. במקומות שאפשר לפנות – נפנה. במקומות שאי-אפשר לפנות – נשאיר את הפצועים; מי שיגיע יגיע. אם יחליטו להיכנע – ייכנעו. אנו צריכים להגיד להם: 'איננו יכולים להגיע אליכם. נסו לפרוץ או להיכנע' [...]. קו התעלה אבוד.⁸⁰

לנוכח המצב הקשה של צה"ל בשדה הקרב, כשדיין היה סבור שאף ירון עומדת להצטרף למערכה נגד ישראל, הציע שר הביטחון לנסות להגיע להפסקת אש עם הערבים בקווים הקיימים, לא קווי 5 באוקטובר, אם כי גם הוא עצמו לא האמין שיסכימו להצעה זו, ואם יסכימו לא בטוח שיכבדו את ההסכם: 'הערבים לא יפסיקו המלחמה ואם יפסיקו ויסכימו להפסקת אש, הם עשויים לפתוח בה מחדש. המלחמה היא על ארץ-ישראל [...]. כרגע המצב שאנו צריכים לשמור על הארץ [...] הם רוצים ללכת על כל ארץ-ישראל [...] לכבוש את ישראל, לגמור את היהודים [...] מה יהיה?'⁸¹

בסיום הישיבה נכנס דיין לחדרה של ראש הממשלה מאיר בקריה בתל אביב והציע לה את התפטרותו, אולם ראש הממשלה מאיר דחתה אותה. הצעתו זו הייתה הודעה אישית וחד-משמעית בכישרונו האישי. הצעת ההתפטרות של דיין לא העמידה רק את שיאו של היום הקשה ביותר במהלך הקריירה הארוכה של דיין, אלא את אחד הימים הקשים ביותר בתולדות צה"ל ומדינת ישראל.⁸²

לעומת זאת בווינגטון, בימים הראשונים של המלחמה, רווחו הערכות שונות בכל הקשור ליחסי הכוחות ולמצב הלוחמה בין ישראל לבין צבאות מצרים וסוריה. כשהחלה המלחמה סברו בווינגטון כי יחסי הכוחות נוטים בבירור לטובתה של ישראל וכי המלחמה תסתיים כעבור ימים ספורים במפלה נוספת של הערבים. כשנפגש קיסינג'ר עם מנהל לשכת הקשר הסינית בארצות הברית, ב-6 באוקטובר 1973, הוא העריך כי הערבים יובסו כליל בתוך 72-96 שעות.⁸³

הערכת החסר של ווינגטון את כוחן של צבאות ערב באה לידי ביטוי גם בשיחתו של קיסינג'ר עם השגריר הישראלי דינין, ביום השני למלחמה, בשעה שצה"ל היה נתון במצוקה קשה אל מול צבאות סוריה ומצרים. מזכיר המדינה האמריקני העריך כי צה"ל יהרוף במהרה את התקדמות הצבא המצרי. קיסינג'ר אף היה מעוניין לעכב בכמה ימים

80 ש.ש.

81 ש.ש.

82 בריוסף, הצופה שנרדם, עמ' 391.

83 Memorandum of Conversation between Kissinger and Ambassador Huang Zhen, PRC Liaison Office, 6.10.1973, 9:10- 9:30 p.m., NA, RG 59, Records of the Policy Planning Staff, Director's Files (Winston Lord), 1969-1977, Box 328, China Exchanges July 10-October 31, 1973

את ניסיונותיה של מועצת הביטחון של האו"ם להשיג הפסקת אש במזרח התיכון מכיוון שהעריך כי עד אז תוכל ישראל לשפר בהרבה את מצבה בשדה הקרב ואולי אף להביס את הערבים כליל.⁸⁴

מזכיר המדינה האמריקני הופתע כשבבוקרו של 9 באוקטובר טלפן אליו דיניץ והודיע לו כי צה"ל נמצא במצב 'קשה ביותר', שכן התקפת הנגד של יום האתמול נכשלה ועלתה באבדות רבות. קיסינג'ר, שקודם לכן הניח כי צה"ל יוכל לכבוש מחדש את השטחים שאיבדה ישראל בימי המלחמה הראשונים גם ללא סיוע צבאי ממשי של ארצות הברית, נדהם לשמוע, בערבו של 9 באוקטובר, כי צה"ל איבד כ-500 טנקים בימי המלחמה הראשונים, כי טילי הקרקע-אוויר של מצרים גבו מצה"ל מחיר כבד וכי ממשלת ישראל החליטה כי 'יש להשיג את כל הציוד והמטוסים שבגדר האפשר (מארצות הברית) בדרך האוויר'. קיסינג'ר אף שמע מדיניץ כי ראש הממשלה מאיר מבקשת להיפגש בחשאי עם הנשיא ניקסון על מנת להציג את בקשותיה לסייע צבאי. אולם מזכיר המדינה האמריקני דחה לאלתר את בקשתה של מאיר משום שחשב פגישה כזו עלולה לחזק את מעמדה של מוסקבה בקרב מדינות ערב.⁸⁵

רק לפנות בוקר 10 באוקטובר לפי שעות ישראל, כעבור ארבעה ימי מלחמה שבהן ספגה ישראל פגיעות קשות ביותר בנפש ובציוד צבאי, ולאחר בקשת העזרה שהעביר דיניץ למזכיר המדינה קיסינג'ר, החלו דיווחי צה"ל לושינגטון לשקף את התמונה האמתית והעגומה במלוא חומרתה. מסמך של ה-DIA מסר כי רבע מהשריון הישראלי, כלומר 500 טנקים (400 בגזרה המצרית ו-100 ברמת הגולן) מתוך 1,900 טנקים, הושמדו או יצאו מכלל שימוש בימי המלחמה הראשונים וכי מתחיל להיווצר מחסור בפגזים מסוג 105 מ"מ. עוד נאמר במסמך זה כי בעטיין של האבדות הכבדות שספגו כוחות השריון של צה"ל תיאלץ ישראל להישען על חיל האוויר שלה על מנת לבלום את המשך צליחת הכוחות המצרית לגדה המזרחית של תעלת סואץ, אך חיל האוויר פגיע לטילי קרקע-אוויר שברשות המצרים (טילי SAM מתוצרת ברית המועצות). אף על פי שמסמך זה אינו מציין זאת במפורש, נראה כי העדכון שמסרה ישראל לאמריקנים נועד לנמק את הבקשות הבהולות ל'רכבת האווירית'.⁸⁶

Memorandum of Conversation between Dinitz and Kissinger, 7.10.1973, 8:20 p.m., 84

Ibid., Records of Henry Kissinger, 1973-1977, Box 25, Cat C 1974 Arab-Israeli War

.Ibid., 9.10.1973, 6:10-6:35 p.m., SN 70-73, Pol Isr-US; idem, 8:20-8:40 a.m 85

DIA Situation Report #18, Re: Middle East Hostilities, 9.10.1973, 2130 EDT, folder 86

1973 Middle East War, File 4, 9.10.1973 (2 of 2), Box 1173, NA, NPMP, Saunders

Files, Middle East Negotiations, NSC Files

בוושינגטון שורה של מסמכים השופכים אור חדש על המעורבות האמריקנית במלחמת יום הכיפור

ובכלל זה פרטים חדשים בכל הקשור ל'רכבת האווירית' לישראל. ראו בעניין זה באתר האינטרנט:

(אוהור באיגוסט 2012). <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB98/index.htm>

רוח ה-DIA מוסיף ומציין כי האלוף אהרון יריב, לשעבר ראש אמ"ן, שעם פרוץ הקרבות מונה לעוזר מיוחד לרמטכ"ל אלעזר, הצהיר כי ישראל נאלצה לפנות את רוב המעוזים בקו בר-לב כי צה"ל טרם הצליח לפרוץ את קווי הצבא הסורי ברמת הגולן וכי כוחות השריון שלה סובלים מנחיתות ברורה באזור זה. במסמך זה אף צוין כי ישראל הבהירה לאמריקנים כי 'ללא תמיכה אווירית זו, בזכות יעילות טילי ה-SAM המצריים ובמיוחד מדגם SA-6, סיום מהיר של הקרבות לא נראה באופק'.⁸⁷

סיכום

כמה גורמים הובילו לכישלון המודיעין האמריקני לחזות את פריצתה של מלחמת יום הכיפורים, וזאת למרות החומר הרב שנאסף והעידד בכירור על סימני ההכנות לתקיפה המצרית והסורית:

א. הפרשנות הרשמית של ישראל, שבאה לידי ביטוי בהערכות אמ"ן בכל הקשור לסיכויים הנמוכים לחידוש המלחמה, חיזקה את הקונצפציות בארגוני הביון האמריקניים שהמעטו בסכנת המלחמה.

ב. היחס הפסקני של קהילת המודיעין האמריקני לנחשלותן הצבאית של סוריה ומצרים בשנים 1967-1973 ולעליונותה המוחלטת של ישראל.

ג. במהלך השנתיים שקדמו לפרוץ המלחמה, השמיע הנשיא המצרי שוב ושוב איומים שלא מומשו בדבר כוונתו לצאת למלחמה על ישראל. עובדה זו פגעה קשות באמינותו, וממילא בממד ההרתעתי שהקרין כלפי חוץ. מצב ענייניים זה יצר לא רק באמ"ן, אלא אף בקהילת המודיעין האמריקני, את תסמונת זאב-זאב.

ד. קהילת המודיעין האמריקני המשיכה לדבוק בסברה כי הסיכויים לפריצתה של מלחמה במזרח התיכון בעתיד הקרוב הם נמוכים ביותר, וזאת גם כשישראל העבירה לווינגטון מידע מוסמך ומהימן שקיבלה מסוכן המוסד מרואן כי הנשיא המצרי סאדאת החליט לצאת למלחמה על ישראל בלי לחכות למטוסים ולטילים הסובייטיים הנחוצים לו כדי לגבור על העליונות האווירית של ישראל ובעיקר כדי לתת בידי מצרים יכולת תקיפה של בסיסי חיל האוויר בעומק ישראל. כך בעצם חוסל אחד הסעיפים העיקריים של הקונצפציה. ואולם גם זה לא הביא לידי שינוי בהערכות קהילת המודיעין האמריקני בדבר הסבירות לפריצתה של מלחמה במזרח התיכון. ה-CIA המשיך לדבוק בהנחת היסוד כי הנשיא סאדאת מודע לנחיתותו הצבאית ולכן הסבירות ליציאה למלחמה נגד ישראל איננה גבוהה.

ההפתעה של זרועות הביון האמריקני במלחמת יום הכיפורים הייתה משולשת, הם הופתעו הן מהחלטתם של נשיאי מצרים וסוריה לתקוף את ישראל הן מאטיות התגובה הישראלית לאחר התקיפה הן מהיקף האכזריות של צה"ל בימי הקרבות הראשונים. בשנת

1973, עד פרוץ מלחמת יום הכיפורים, הייתה הערכת מוסדות הביון האמריקנים בטוחה אף מזו הישראלית שמצרים לא תפתח במלחמה. במהלך 1973 הצטבר מידע מגוון ורחב היקף באמצעות זרועות הביון השונות של ארצות הברית על כוונותיהן של מצרים וסוריה לפתוח במלחמה כוללת על ישראל. אולם בווישינגטון המשיכו לדבוק בהנחה שלא צפויה מלחמה בקרוב. זאת ועוד, אף לאחר פרוץ מלחמת יום הכיפורים, ב-6 באוקטובר 1973, המשיכה ארצות הברית לדבוק בסברה כי אין מדובר במתקפה כללית נגד ישראל, אלא בתרגילים צבאיים רחבי היקף שעורכים צבאות מצרים וסוריה. הביון האמריקני שינה את הערכתו רק לאחר ההתקפה המשולבת של סוריה ומצרים נגד ישראל ולאחר שהמצרים צלחו את תעלת סואץ. עקב האמון ההדדי ושיתוף הפעולה ההדוק ששרר בין שירותי המודיעין של ישראל וארצות הברית מזה שנים, ההערכה האמריקנית לא רק שלא אותתה על סכנה לישראל, אלא אף חיזקה את הקונצפציה הישראלית.